

**ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО**

Факультет філології й журналістики імена Михайла Стельмаха

Кафедра української мови

ДИПЛОМНА РОБОТА

на тему: **ОНОМАСТИЧНИЙ ПРОСТІР В УКРАЇНСЬКИХ
ФРАЗЕОЛОГІЗМАХ**

Студентки 2 курсу МУУЗ групи

Освітньої програми Середня освіта.

Українська мова і література

Спеціальності 014.01 Середня освіта

(Українська мова і література)

Галузі знань 01 Освіта/Педагогіка

Ступеня вищої освіти магістра

Фаб'янської Юлії Миколаївни

Науковий керівник : Павликівська Н.М.,

доктор філологічних наук, професор

Розширена шкала _____

Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

Голова комісії _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

Члени комісії _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

АНОТАЦІЯ

Фабіянська Ю.М. Ономастичний простір в українських фразеологізмах. – Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, 2019. – Рукопис. – 84 сторінок, 130 джерел.

Магістерська робота спрямована на з'ясування складу та структури онімів, які функціонують в народних прислів'ях та приказках.

У першому розділі окреслено сутність понять «ономастика», «ономастичний простір», «онім», «фольклорнім», з'ясовано основні віхи становлення фольклорної ономастики та проаналізовано систему онімів української мови.

Другий розділ дослідження зосереджений на особливостях функціонування власних назв у паремійних текстах, їхній семантичній та структурній специфіці, особливостях використання. Тут визначено основні типи онімів, що вживаються в українських прислів'ях і приказках та показано їхню роль у відтворення національної картини світу.

Висновки та узагальнення доводять, що онімні компоненти в структурі паремій втрачають природні функції індивідуалізації, ідентифікації, співвіднесеності з денотатом, зазнаючи якісних змін у семантичній структурі, символізуються й абстрагуються, тобто набувають рис апеллативів.

Ключові слова: *онім, фольклорний онім, ономастика, онімний простір, паремія, фразеологія, апеллатив*

SUMMARY

Fabiyanska Y. M. Onomastic space in Ukrainian phraseologies. – Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, 2019. - Manuscript. - 84 pages, 130 sources.

The purpose of the master's thesis was to find out the composition and structure of onyms that function in folk proverbs and sayings.

The first part outlines the essence of the terms "onomastics", "onomastic space", "onim", "folkloric onim", the main milestones of the formation of folklore onomastics and the system of onyms of the Ukrainian language are analyzed.

The second part of the study focused on the peculiarities of the proper functioning of proper names in paremic texts, their semantic and structural specificity, peculiarities of use. It identifies the main types of onyms used in Ukrainian proverbs and sayings and shows their role in reproducing the national picture of the world.

Conclusions and generalizations have shown that onymic components in the structure of paremies lose their natural functions of individualization, identification, correlation with denotation, undergoing qualitative changes in the semantic structure, are symbolized and abstracted, that is, they become appellate traits.

Keywords: *onim, folkloric onim, onomastics, onomastic space, paremia, phraseology, appellate*

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ФОЛЬКЛОРНІ ОНІМИ ЯК ОБ'ЄКТ ЛІНГВІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ.....	8
1.1. Поняття про оніми та онімний простір української мови.....	8
1.2. Теоретичні аспекти дослідження фольклоронімів в українському мовознавстві.....	14
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОНІМІВ У СКЛАДІ УКРАЇНСЬКИХ ПРИСЛІВ'ІВ І ПРИКАЗОК.....	27
2.1. Українські паремії з антропонімійним компонентом.....	27
2.2. Топоніми у складі народних фразеологізмів.....	37
2.3. Особливості паремій з іншими видами онімів.....	45
ВИСНОВКИ.....	50
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ДЖЕРЕЛ.....	54
ДОДАТКИ.....	67

ВСТУП

Власні назви є в усіх мовах світу, функціонують із давніх часів, характеризуються масовістю побутування та демонструють спільність своїх основних ознак. Людину завжди цікавило, звідки взялося, і що означає незрозуміле ім'я, коли, ким і чому виникло. Учені віддавна міркували про походження і значення імен. Носії мови створювали етимології і цілі легенди, що пояснювали виникнення тої чи тої власної назви. Інтерес до онімів зберігається і сьогодні, адже історія особового імені – це відповідь на питання про відображення фактів культури у мові.

Однак, незважаючи на давній інтерес до цієї важливої частини словникового складу мови, ономастика – молода лінгвістична наука, яка перебуває на стадії свого становлення, особливо це стосується функціонування власних назв у текстах – фольклорних та літературних. Під час написання дипломної роботи ми опрацювали багато джерел, присвячених цій проблемі, і хочемо сфокусувати увагу на основних змістових засадах найважливіших та найцікавіших досліджень. До проблем ономастики фольклору зверталися такі відомі вчені як О.М. Афанасьєв, Ф.І. Буслаєв, О.М. Веселовський, В.І. Григорович, Д. Іловайський, В.Ф. Міллер, О.О. Потебня, О.І. Соболевський та ін. Однак до другої половини ХХ ст., за словами Н.С. Колесник, інтерес до фольклорної онімії мав переважно принагідний характер. Частина робіт, присвячених власним назвам у текстах усної народної творчості, що побачили світ у кінці 50-70-х років ХХ ст., зберегла традиційний для ХІХ ст. підхід до фольклорних онімів як словесної ілюстрації багатьох явищ минулого, а також як джерела для реконструкції етногенезу та давньої історії. Нові тенденції у вивченні ономастичного простору фольклору стали відчутними лише у 90 рр. ХХ століття і були пов'язані з переходом від історико-етнографічних студій до лінгвістичного аналізу фольклорних онімів. Саме на межі століть з'являються важливі в цій галузі дослідження А.М. Кравчук «Польська фразеологія з ономастичним

компонентом» (1999 р.), В.М. Калінкіна «Теоретичні основи поетичної ономастики» (2000 р.), О.О. Порпуліт «Ономастичний простір українських чарівних казок (у зіставленні з російськими казками)» (2000 р.), І.Л. Дуки «Прагматичний потенціал онімів та способи його актуалізації в тексті» (2002 р.), серія статей Н. Хоми, Ю.А. Фірсової, Н.С. Колесник. Ґрунтовним сучасним дослідженням системи власних назв у фольклорних текстах є докторська дисертація Н.С. Колесник «Онімний простір українського пісенного фольклору: семантичний, структурний та функціональний аспекти» (2017 р.). Наявні розвідки, крім зібраного і відповідно систематизованого матеріалу, містять цікаві спостереження, судження, припущення і важливі висновки, сприяючи становленню фольклорної ономастики як окремої галузі ономастичних досліджень. Однак вони охоплюють не весь спектр фольклорних жанрів, є фрагментарними щодо обсягу об'єкта досліджень і щодо джерел вивчення. Усе це зумовлює **актуальність нашої теми** й необхідність детальнішого аналізу власних назв у таких фольклорних жанрах як прислів'я і приказки.

Мета магістерської роботи полягає в комплексній характеристиці українського онімного простору і визначенні типологічних особливостей власних назв, засвідчених українськими пареміями.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- встановити особливості структури українського онімного простору за характером номінованого об'єкта;
- з'ясувати історію виникнення та становлення фольклорної ономастики;
- визначити кількісні параметри функціонування онімної лексики на прикладі українських паремій;
- окреслити семантику та структуру власних назв різних видів в українських прислів'ях і приказках;
- проаналізувати варіативність фольклорних онімів;

– виявити у фольклорній системі називання сліди пракультури і давніх міфологічних вірувань, а також відображення національних особливостей бачення навколишнього світу, життя, побуту, народних традицій.

Об’єктом дослідження є власні назви, які функціонують в українській мові.

Предмет дослідження – оніми, зафіксовані в українських прислів’ях і приказках.

Матеріалом для дослідження послужили збірники українських паремій, а саме: «Українські приказки, прислів’я і таке інше» (М. Номис, 1993 р.), «Українські прислів’я і приказки» (С. Мишанич та М. Пазяк, 1983 р.), «Знаки української етнокультури: Словник-довідник» (В. Жайворонок, 2006 р.), «Антологія афоризмів» (Л. Олексієнко, 2004 р.). На основі цих джерел упорядковано загальну картотеку, яка охопила 438 українських прислів’їв і приказок та 544 онімних уживань.

Поставлені завдання і специфіка матеріалу визначили **методи дослідження**: спостереження, описовий, порівняльно-історичний, структурно-функціональний, аналітико-синтетичний, а також елементи етимологічного і кількісного аналізу.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що ономастичний простір українських паремій розглядається як фрагмент національної культури, давнього світогляду, що дозволяє виявити особливості духовного і життєвого досвіду українського народу. У роботі здійснено комплексний аналіз українського онімного простору українських паремій, з’ясовано загальні типологічні та функціональні особливості власних назв у складі прислів’їв та приказок.

Теоретичне значення дослідження Отримані результати дозволяють поглибити теорію аналізу власних назв, розширюють межі об’єктів дослідження ономастики, сприяють збагаченню знань про особливості українського ономастикону загалом та фольклоронімів зокрема.

Практичне значення роботи визначається можливістю використання результатів для написання праць із теорії номінації, проблем ономастики і поетики, а також у практиці роботи вищої школи під час викладання курсів сучасної української мови, стилістики, лінгвістичного аналізу художнього тексту, при читанні окремих спецкурсів та спецсемініарів, при написанні науково-дослідних робіт.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження обговорені на засіданні кафедри української мови. Окремі аспекти роботи викладено в доповіді на звітній науково-практичній конференції викладачів, аспірантів і студентів Факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха (Вінниця, 2019 р.).

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 1 статтю в матеріалах збірника наукових праць студентів та молодих науковців факультету філології й журналістики ім. М.Стельмаха на тему : « Оніми в українських прислів'ях та приказках».

Обсяг і структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури та джерел і додатків у вигляді покажчика досліджуваних прислів'їв та приказок. Загальний обсяг роботи 84 сторінки. Список використаної літератури нараховує 130 найменувань.

РОЗДІЛ 1. ФОЛЬКЛОРНІ ОНІМИ ЯК ОБ'ЄКТ ЛІНГВІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Поняття про оніми та знімний простір української мови

Оніми, або пропріальна лексика – важлива підсистема у складі національної мови, розмаїтий шар словникового складу, який вивчає ономастика. Термін «ономастика» функціонує в українській мові в двох значеннях: розділ мовознавства, що вивчає власні назви, їхнє походження, будову, розвиток (значення ономастики зумовлене величезною кількістю власних назв і багатоманітністю наявної в ній історичної, етнографічної та мовної інформації); сукупність власних імен (у цьому значенні вживаються терміни «ономастична лексика», «онімія», «ономастикон») [Бучко, с. 255].

Перші спроби зрозуміти та пояснити українську пропріальну лексику було зроблено ще в давньоруських літописах, зокрема літописцем Нестором у XII ст. Згодом тлумачення власних імен зустрічаємо на берегах сторінок інших давньоруських та перекладних пам'яток – так звані глосарії. Це були початки майбутньої української ономастики. У II пол. XIX – I пол. XX ст. ономастичний матеріал вивчали або використовували у зв'язку з дослідженням історії українського народу і мови М. Максимович, М. Сумцов, І. Філевич, І. Франко, В. Ястребов, М. Кордуба, М. Корнилович, Я. Рудницький, Є. Сіцінський, В. Ю. Чубенко, А. Ярошевич, І. Срезневський, О. Соболевський, О. Шахматов, Г. Ільїнський, які привернули увагу суспільства до ономастики й самі багато зробили для вивчення й інтерпретації власних назв, що використовувалися в системі української мови. Праці цих учених заклали підґрунтя для подальшого розвитку української ономастики, завдяки якому вона утвердилася згодом як окрема галузь мовознавства. Упродовж XIX – початку XXI ст. сформувалися різні напрями назвознавчих досліджень; були вдосконалені методики аналізу онімного матеріалу; організувалися провідні ономастичні наукові осередки,

відомі не лише в Україні, але й за її межами; написано низку ґрунтовних наукових праць.

Період 60–70-х рр. ХХ ст. вважають найпліднішим для української ономастики. За цей час опубліковано низку спеціальних збірників: «Питання ономастики» (К., 1964), «Українська діалектологія та ономастика» (К., 1964), «Територіальні діалекти і власні назви» (К., 1965); окремі монографії: Карпенко Ю.О. «Топонімія гірських районів Чернівецької області. Конспект лекцій» (Чернівці, 1964), його ж «Топонімія Центральних районів Чернівецької області. Конспект лекцій» і «Топонімія східних районів Чернівецької області. Конспект лекцій» (Чернівці, 1965); інші видання: «Тези ІІІ Республіканської ономастичної (гідронімічної) конференції» (К., 1965), «Гідронімічний атлас України (проспект)» (К., 1967). У ці роки активізовано роботу над створенням українського гідронімічного фонду, який згодом увійшов до ономастичної картотеки (сьогодні в Інституті української мови НАН України). У зазначений період українські ономасти активно розробляють і такий важливий аспект топонімічних студій, як картографічний.

Поза увагою дослідників того часу не лишився й інший значний пласт топонімічної лексики – ойконіми. У дослідженні українського ойконімікону особливу роль відіграли історичний і топографічний чинники: фіксація назв поселень у багатьох історичних джерелах; зв'язок багатьох ойконімів із місцевими топореаліями (особливості географічного ландшафту тощо). Результатом науково-дослідної роботи у сфері української ойконімії стало видання 26-томної «Історії міст і сіл УРСР» (1967–1975 рр.), а пізніше – «Етимологічного словника літописних географічних назв Південної Русі» (К., 1981), де вміщено дослідження багатьох історичних ойконімів України. Ойконімічним студіям присвячені праці В.В. Лободи, Ю.О. Карпенка, А.О. Білецького, О.А. Купчинського, К.Й. Галаса, Я.О. Пури, Д.Г. Бучка та ін. Сьогодні у сфері ойконімії особливо активно працює відділ ономастики Інституту української мови НАН України.

Проте не всі топонімні класи вдалося охопити тоді фаховими дослідженнями. Так, наприклад, недостатню увагу було приділено питанням ороніміки й мікротопоніміки. Однак цю прогалину активно заповнюють теперішні ономасти, активно досліджуючи оронімікон Карпат і мікротопонімію переважно різних регіонів України (праці М.М. Габорака, статті О.І. Гулик, А.Д. Обручар, Т.І. Поляруш, О.В. Заінчовської, Н.В. Сокіл та ін.).

Дослідження в галузі антропоніміки того часу активно представлені працями І.М. Желізняк, Ю.К. Редька, І.Д. Сухомлина, М.Л. Худаша. Варто згадати й про антропонімічну лексикографію, зокрема про «Словник власних імен людей» Л.Г. Скрипник. На сьогодні є оновлене видання цього словника, яке підготували Л.Г. Скрипник і Н.П. Дзятківська (К., 2005), «Словник українських імен» І. Трійняка (К., 2005), словники прізвищ, які уклали В.О. Горпинич разом іншими науковцями, словники прізвищ Ю.М. Новикової та П.М. Стехна, а також відомий широкому загалу «Історико-етимологічний словник прізвищ закарпатських українців» П.П. Чучки (Львів, 2005), «Словник сучасних українських прізвищ» Ю. К. Редька (Львів, 2007) та ін.

На думку С. Вербича, якщо проаналізувати стан ономастичних досліджень 60–70-х, а також 80-х і 90-х рр., то впадає у вічі передусім ґрунтовність і сумлінність, з якими дослідники підходили до вивчення онімного матеріалу. Саме в цей період утверджується принцип, відповідно до якого без індивідуального підходу до аналізу кожної назви, взятої на широкому тлі аналогічних утворень, без урахування всіх її варіантів, детального аналізу фонетики і словотвірної структури неможливо з'ясувати її походження [Вербич, с. 13].

Щодо окреслення стратегії ономастичних досліджень, то з-поміж її складників було визначено: а) суцільний опис онімікону в межах України; б) складання українського фрагмента загальнослов'янського ономастичного атласу; в) унормування слов'янської, у тому числі й української,

ономастичної термінології. Увагу акцентовано також на систематичному виданні бібліографічних довідників і покажчиків із ономастики, публікації рецензій на поточну ономастичну літературу, підвищенні наукового рівня ономастичних видань [Торчинський, с. 254].

Середина ХХ ст. ознаменувалася виходом окремих українськомовних наукових праць із проблем ономастики за кордоном (в основному – у Канаді, зокрема: «Канадійські місцеві назви українського походження» (1951), «Студії з назвознавства і слов'янський назовничий фольклор у Канаді» (1956) Я. Б. Рудницького; «Слово й назва «Канада» (1955) І. Велигорського). Український топонімікон досить ґрунтовно описується у польській науковій літературі (наприклад, «Назви географічні Бойківщини» (1939) Я. Рудницького, «Топонимастика Лемківщини» З. Штібера, «Назви географічні Гуцульщини» (1950) С. Грабеця та ін.).

Нинішня українська академічна ономастика розвиває науково-теоретичне підґрунтя, закладене в попередні роки, вдосконалюючи методикку опису й дослідження онімного матеріалу. Фактично ядром української академічної ономастики є відділ ономастики Інституту української мови НАН України, у якому й зосереджена відповідно основна емпірична й теоретична база українського назвознавства. Активно функціонують регіональні ономастичні осередки. Кожен із них спеціалізується на певній ономастичній проблематиці.

Однією з найважливіших проблем ономастів є питання систематизації власних назв. Так, Н. Подольська онімійною системою вважає «певним чином внутрішньо організовану сукупність онімичних моделей, морфем і формантів» [Подольская, 1988, с. 93]. Загальноприйнятим є усвідомлення її як гігантської макросистеми, або системи систем, що об'єднує численні системи та підсистеми назв, які відносяться до всіх секторів *ономастичного простору* [ТМОИ, 1986, с. 50], що трактується як «сукупність власних назв, які вживаються у мові певного народу для іменування реальних, гіпотетичних і фантастичних об'єктів» [там само, с. 9], або (через тридцять

років) як «комплекс ВН усіх типів, що використовує певний народ у певний час на певній території. Це своєрідний конструкт, який вводитьсь дослідником для більш ретельного опису окремих ономастичних систем» [Суперанская, 2002, с. 51].

Н. Подольська зауважує, що усередині онімного простору виділяються **ономастичні поля** – «частини ономастичного простору, які містять оніми певного класу», на кшталт: антропонімія, зоонімія, фітонімія, астронімія [Подольская, 1988, с. 94 – 95]. Безумовно, «назви, які входять у кожне поле, становлять собою систему (чи комплекс систем), кожний член якої пов'язаний з іншими низкою показників: територією, часом, темою, різновидом об'єкта і т. ін.» [ТМОИ, 1986, с. 12].

Дещо по-іншому трактує сутність ономастичного поля О. В. Суперанська: «В кожній галузі онімічної лексики (в антропонімії, топонімії, зоонімії і т. д.) виділяються ономастичні поля – тобто лексичні шари, об'єднані певною тематикою... Оніми кожного поля узгоджені один з одним у часі і просторі, а також структурно, завдяки чому складаються традиції співіснування певних типів у відомих секторах» [Суперанская, 2002, с. 48].

Згідно із сучасними поглядами на сукупність усіх власних назв певної мови, М. Торчинський вважає, що таке зібрання краще кваліфікувати як **онімний простір** [Торчинський]. Оскільки він становить собою відкриту систему, кількість онімних полів та інших його різновидів постійно збільшується (особливо це стосується найменувань об'єктів, пов'язаних з ідеологічною і матеріальною сферами діяльності людей).

Дискусійним і сьогодні залишається питання типології та класифікації власних назв. Загальнонауковим вважається підхід, який спирається на розмежування двох великих груп у складі знімного простору:

1. Імена живих істот:

1) **антропоніми** – власні назви людей: ім'я особове, ім'я по батькові, прізвище, псевдонім, прізвисько;

2) *зооніми* – власні назви (кличка) тварин. Основними мотивуючими її ознаками виступають переважно: колір шерсті, особливості поведінки й анатомічної будови;

3) *міфоніми* – власні назви, найменування вигаданих суб'єктів або об'єктів у переказах, казках, міфах.

2. Назви неживих предметів:

1) *топоніми* – назви географічних об'єктів – міст (астіоніми), сіл, селищ (комоніми), вулиць (урбаноніми), областей (хороніми), річок (потамоніми), озер (лімноніми), морів (пелагоніми) океанів (океаноніми), боліт (гелоніми);

2) *космоніми* – назви космічних об'єктів;

3) *фітоніми* – назви рослин;

4) *хрематоніми* – назви окремих предметів, що охоплюють власні назви матеріальних речей;

5) *ергоніми* – назви організацій, виробничих і суспільних об'єктів; 6) *хрононіми* – назви відрізків часу, подій та ін. [Дергач].

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. з'явилося чимало нових наукових праць із проблем ономастики (насамперед дисертаційного і монографічного типу), у яких порушуються питання систематизації пропріативів. Чимало уваги зосереджено на вивченні українських псевдонімів (праці Н.М. Павликівської), активно зароджуються нові теорії: ономастика й етно- та глотогенез слов'ян й українців, міфонімія і язичницькі мотиви в ономастиці України, державні стандарти передачі іноземних онімів українською мовою і навпаки. Маловивченими залишаються ергоніми, хрематоніми, хрононіми, фітоніми та деякі інші неосновні класи онімів. Можливо, саме тому в останні роки акценти з дослідження топонімів й антропонімів частково перемістилися на опис функціональних, структурних і семантичних особливостей онімів.

1.2. Теоретичні аспекти дослідження фольклоронімів в українському мовознавстві

Для ономастичних досліджень останніх років характерні динамізм, значний обсяг опрацьованого матеріалу та глибина теоретичних узагальнень. У слов'янській ономастиці з'явилися серйозні теоретичні праці, енциклопедичні видання, відгалужуються нові напрями досліджень. Особливий акцент останнім часом зроблено на функціонуванні власних назв у комунікації, у текстах різних стилів і жанрів. І якщо функціонування онімів у текстах художньої літератури українські ономасти досліджують давно і доволі успішно, то фольклороніми, на думку Н. Колесник, тривалий час перебували на маргінесі ономастичних студій.

Перші спроби залучення до наукових студій фольклорних власних назв сягають другої половини XIX століття. Загальновідомо, що саме цей період позначений нечуваним до того часу інтересом до усної народної творчості. Записування та публікація фольклору на теренах усього слов'янського світу в цей час гідні подиву й захоплення. Загальновідомим є і той факт, що фіксація фольклорних скарбів не була самоціллю, хоч сама по собі теж заслуговує на вдячність нащадків. Уже від самого початку відомі вчені у фольклорних матеріалах намагалися знайти відповіді на гостроцікаві питання давньої історії слов'ян, слов'янського етногенезу (слов'янської спільності й прабатьківщини слов'ян) та слов'янської культури, адже XIX ст. було переломним для самовизначення багатьох слов'янських народів, формування національної свідомості, народження й утвердження (як, наприклад, в українців) ідеї соборності нації попри її розпорошеність по різних імперіях. Отож, цілком закономірно, що фольклорні власні назви потрапили в коло інтересів відомих на той час науковців. Їхні студії народнопісенного слова загалом, а власних назв зокрема, відбувалися – за сучасною термінологією – передусім в етнологічному, лінгвокультурологічному аспектах: учених цікавили не лише образні, виразові можливості уснопоетичного слова, а й його зв'язки з національною міфологією, світобаченням народу,

національною історією та культурою, повсякденним життям. Саме в цей час прийшло усвідомлення усної словесності як важливого джерела вивчення народної мови, що зберігає її «в усій своїй чистоті, непідробності, свіжості і багатстві» [цитуємо за Колесник, с. 124].

Природно, що в такому контексті виник інтерес і до фольклорних онімів. Проте вивчення власних назв, засвідчених текстами фольклору, у ХІХ ст. нічим не відрізнялося від вивчення онімів, зафіксованих іншими джерелами. На думку Н. Колесник, такий описовий характер студій українського назовництва закономірний, бо на той час ономастики як науки не існувало [Колесник, с. 34], як, зрештою, і українська етнолінгвістика та лінгвофольклористика (тоді радше йшлося про філологічні студії загалом). Такий загальний підхід до вивчення власних назв у фольклорних текстах був зумовлений як вихідними позиціями тодішньої філологічної науки, так і відсутністю науки, яка б обрала власні назви за об'єкт студій. Як слушно зауважив російський мовознавець А. Фомін, так тривало доти, доки на початку ХХ ст. не з'явилися праці, у яких оніми з розряду «зручних» і завжди наявних під рукою ілюстрацій або аргументів перейшли в категорію об'єктів, «які мають повноцінне право на дослідницький інтерес» [Фомин, с. 112]. Згадані вже дослідники усної народної творчості Й. Бодянський, М. Костомаров, Я. Головацький, О. Потебня, О. Афанасьєв, І. Нечуй-Левицький, І. Срезневський, М. Максимович, Ф. Буслаєв, О. Веселовський та ін. звернули передусім увагу на ті власні назви, що належали до репрезентативної лексики слов'янського, зокрема українського, фольклору, на ті оніми, що були вжиті на позначення образів-символів. Іншими словами, досліджувано не онім сам по собі: на вістрі наукового інтересу опинилися пошуки історичних прототипів, міфологічних джерел того чи того персонажа фольклору і пов'язаний з цими студіями етимологічний аналіз. Так, Й. Бодянський, засновник східнослов'янської славістики, який, за словами Н. Колесник, «поряд з Я. Колларом, Ф. Міклошичем, одним із перших звернув увагу на цінність народної творчості для наукових студій, у дисертаційній

роботі «О народной поэзии славянских племен» (1837) загалом небагато місця присвятив власне онімам, а саме: дослідник залучає окремі імена як приклади, коли йдеться про насиченість слов'янських народних пісень демінутивними формами (Іван, Ваня, Івась, Івасько, Івасенько, Івасечко і т. д., Ян, Янко, Яничек, Ясь, Ясенько; Анна, Аннушка, Ганна, Ганночка, Ганнонька, Ганнуся, Ганнусенька, Ганнулька. Ганнулечка, Галя, Галочка, Галонька і т. д.); назви рік та міст згадує, коли говорить про варіативність, притаманну народній поезії (Дунай, Дон, Москва, Київ, Краків, Прага, Бистриця, Білград і т. д.) [Колесник, с. 36]. Фольклорний текст дослідник вважав унікальним джерелом народної міфології. Особливо важливим для вивчення фольклорних онімів, на думку Н. Колесник, є спостереження Й. Бодянського про те, що пісня не суперечить жодному зі світів – ні ідеальному, ні дійсному, – не віддає перевагу ні першому, ні другому; у ній вони обидва присутні в суворій відповідності, закони обох враховано; у ній усе дихає, усе навіює справжнє життя [Колесник, с. 37]. Саме таке розуміння специфіки фольклорного твору, зокрема пісенного, думаємо, забезпечує найперспективніший підхід до вивчення фольклорних онімів, бо, за спостереженнями сучасних лінгвофольклористів, фольклорна назва є унікальним поєднанням граничної узагальненості і нерідко нагальної необхідності конкретного носія (в цьому діапазоні варіюється використання оніма в кожному із жанрів зокрема).

Ф. Буслаєв, на противагу Й. Бодянському, цікавився не пісенним, а епічним фольклором. Серед його праць варто згадати такі: «Об эпических выражениях украинской поэзии» (1850), «Эпическая поэзия» (1851), «Русский народный эпос» (1859), «О народной поэзии в древней русской литературе» (1861), «Русский богатырский эпос» (1862), «Бытовые слои русского эпоса» (1871), які містять як певні інтерпретації власних найменувань передусім міфічних персонажів фольклору, так і спостереження щодо специфіки фольклорних творів, фольклорної мови, фольклорного слова. Як і Й. Бодянський, Ф. Буслаєв наголошує на вагомості свідчень

народної творчості, яка відтворює події, характери в усій життєвій повноті і різноманітності зовнішніх обставин, з усією глибиною та щирістю вірувань і переконань. Вивчення фольклору, на його думку, – це дослідження сокровених основ національності [Буслаєв, с. 89], бо усна народна творчість – це спадок цілого народу [Буслаєв, с. 148, 153], вираження його творчого духу [Буслаєв, с. 93]. Мова, на думку Ф. Буслаєва (і фольклорна онімія як її складник), з більшою пружністю утримує в собі давнину порівняно з поетичним змістом казок і пісень, який залежніший від змін долі народу і більш підпорядкований особистій сваволі [Буслаєв, с. 148]. Така позиція дає змогу вченому, попри зауваження в одній з вище згаданих статей, що оніми в народних переказах не мають жодного змісту і є пізнішими вкрапленнями, шукати в багатьох власних назвах героїчного епосу міфологічну основу. Так, особове ім'я богатиря Муромця Ілля Ф. Буслаєв пов'язує з язичницьким богом Перуном, прізвисько князя Володимира Красне Сонечко – з Дажбогом, Сварогом, найменування міфічних персонажів Змія Горинича та баби Горинянки виводить від апелятива гора [Буслаєв, с. 102, 183–184]. Проте чи не найбільше уваги приділив дослідник назвам річок, які, зважаючи на природні умови Русі, умови побуту наших предків, стали основою їхніх міфічних уявлень: епос оспівує знамениті ріки, персоніфікуючи їх з богатирями давнішої доби. Персоніфікація ж важливих для етносу річок була викликана потребою виділити із загальної маси нецікавих уявлень чітко визначені й точні обриси відомої ріки [Буслаєв, с. 173]. Розмірковуючи над проблемою тісного взаємозв'язку мови і мислення народу – творця фольклорних скарбів, над особливостями мови тих часів, яка була не зовнішнім вираженням, а суттєвим складником цілісної морально-етичної діяльності всього народу, він пише: «Власна назва міста чи якогось урочища змушувала пригадати цілу казку, казка базувалася на переказі, частково історичному, частково міфічному; міф одягався в поетичну форму пісні, пісня звучала на громадському святі, весіллі, чи на похороні. Усе відбувалося так, як повелося споконвіку...» [Буслаєв, с. 25]. Отже, можливо, сам того не

усвідомлюючи, бо наведена цитата мала на меті насамперед переконати в традиційності мови фольклору, її здатності зберігати архаїчні елементи, які найменш залежні від волі окремої особистості, Ф. Буслаєв зауважив, що конкретне фольклорне ім'я може бути пов'язане з певним сюжетом, доволі давнім за походженням, бути його маркером.

Однією з найвагоміших праць відомого вченого М. Максимовича, присвячених народній міфології, є «Дни и месяцы украинского селянина» (1856), в якій учений наводить, покликаючись на народні перекази з доби язичництва, народну етимологію деяких назв свят (Сухий четвер, Русальний тиждень, Рахманський Великдень), казкових героїв (Котигорошка), богів (Ярило – бог весни, назва якого походить від слова яро чи яр – весна, від якого узяла початок і назва хліба, що сіють навесні – ярина; Кострубонько – сама весна, персоніфікована в чоловічій іпостасі, одне і те ж, що й російська Кострома та Ярило – бог весни). У праці проаналізовано найменування однієї з улюблених казок українців «Про Котигорошка» та виписано давньослов'янсько-давньогрецько-давньоіндійські міфологічні паралелі до імен казкових героїв: Солнце-мати (у Чеха Вацерада, сучасника Нестора, слов'янська богиня Летница) – Латона, Морская пани / Лада – Венера – Лакшми; Солнце-Царь – Дажьбог. Здійснений огляд дав ученому змогу підсумувати: увійшовши в коло народних руських пісень, звичаїв, вірувань, казок, ми разом з тим неодмінно опиняємося в колі міфології; бо в усьому тут «яскраво пістріє і дзвінко відлунює пращурівська, язичницька давнина Руської землі, донині не розгадана, але яку тепер вивчають та спостерігають з належною увагою та розумінням» [Максимович]. М. Максимович наводить також паралелі з апелятивною лексикою, засвідченою, наприклад, українським просторіччям (коструб, перун), і робить висновок: імена язичницьких богів, переходячи в назви загальні, утримували децицію їхніх властивостей і приналежностей [Максимович]. Це спостереження щодо апелятивації з часом давніх міфонімів теж важливе для сучасних фольклоронімних студій. Детально розглянувши купальський обряд, учений

висловлює припущення про співвіднесення в текстах пісень, які його супроводжують, християнського імені Ганна і язичницького Купала з одним образом – «водною богинею Купалою або Купальницею, яку згодом буде названо Ганною або Анною» [Максимович, с. 244]. Як і Ф. Буслаєв, щоправда, швидше за нього, М. Максимович зауважив, що у фольклорних текстах із часом язичницькі теоніми було замінено християнськими іменами.

О. Потебня не залишив спеціальних праць, присвячених фольклорним власним назвам. Учений звертав на них увагу швидше принагідно, проте чимало з висловлених ним спостережень можна вважати сьогодні засадничими для вивчення фольклорного слова загалом і фольклорних власних назв зокрема. Аналіз міфологічного субстрату в українському обрядовому фольклорі, повір'ях, забобонах, приказках, прислів'ях учений здійснив у монографії «О мифическом значении некоторых обрядов и поверий» (1865). У розвідці «Малорусская народная песня по списку XVI века» (1860) згадку в одному з аналізованих пісенних текстів про такий давній символічний образ, як Дунай, О. Потебня пояснює патетикою висловлювання, яке вимагає архаїки [Потебня, с. 35]. У праці «Объяснения малорусских и сродных народных песен» (1883) висловлює чимало слушних думок стосовно різних фольклоронімів. Увагу вченого насамперед привертають теоніми, як християнські, так і язичницькі. Образи, позначені аналізованими християнськими назвами Бог, Богородиця, на його думку, є контамінацією християнських та язичницьких вірувань: «запозичається те нове, що споріднене із старим» [Потебня, с. 223]. Учений подає також кілька етимологічних етюдів, що стосуються онімів або тих назв, які дехто з його сучасників вважав найменуваннями язичницьких богів. Серед згаданих власних назв О. Потебня виділяє також ті, які є назвами реальних людей і місць: шинкарка Хайка, села Медобори і Товтри, Михайлівці та Юринівці [Потебня], але більшість ужитих у пісенних текстах особових назв не пов'язує з конкретними особами, вважає, що хоча первісно найменування присутніх упліталися в тканину пісні, але потім могли там і залишитися [367,

с. 211], на матеріалі болгарської пісні зауваживши, що такому процесові сприяло входження імені до формульного заспіву, у якому воно ставало постійним [Потебня, с. 75].

О. Пчілка в невеликій розвідці 1903 року «Українські колядки» аналізує давні колядки-легенди, у яких християнські культури, на її думку, є втіленням язичницьких вірувань з усією їх безпосередністю уявлень, образів та виражень у слові, і наводить конкретні випадки заміни давніх язичницьких божеств, їхніх імен новими християнськими персонажами та їхніми іменами [Пчілка].

Починаючи із 40-х рр. ХІХ ст. і до перших десятиліть ХХ ст., інтерес до слов'янської міфології зростає. І. Срезневський у працях «Святылища и обряды языческого богослужения древних славян по свидетельствам современным и преданиям» (1846), «Исследования о языческом богослужении древних славян» (1848), розглядаючи фольклор як джерело дослідження народних звичаїв і обрядів, які увібрали в себе сліди давніх язичницьких богослужінь, також торкається проблеми міфонімії та здійснює спробу відновити язичницький пантеон. Українській міфології, збереженій у традиційно-побутовій культурі, приділено також чималу увагу в працях К. Сементовського, П. Чубинського, М. Сумцова, М. Драгоманова, О. Афанасьєва, О. Веселовського, Е. Анічкова, В. Милорадовича, Б. Грінченка, М. Грушевського та ін.

До праць українських дослідників ХІХ ст., у яких учені намагалися реконструювати еволюцію вірувань слов'янських племен, а отже, відтворити давню міфологію слов'ян, належать також твори М. Костомарова «Слов'янська міфологія» (1847), І. Вагилевичева «Начерки до демонографії» (рукопис, до 1860 р.), Я. Головацького «Виклади давньослов'янських легенд, або міфологія» (1860), І. Нечуя-Левицького «Світогляд українського народу: Ескіз української міфології» (1876) та ін. Оpubлікований курс лекцій «Слов'янська міфологія» М. Костомарова на час появи був однією з найфундаментальніших праць, у якій слов'янську міфологію розглянуто в

контексті історико-генетичних, порівняльних і смислових характеристик. Учений аналізує міфоніми в балтослов'янському (почасти індоєвропейському) контексті, заклавши в українській філології початки міфологічного підходу. Я. Головацький у невеликому за обсягом нарисі «Виклади давньослов'янських легенд, або міфологія» спробував описати слов'янську міфологію, космогонію, культу, богослужіння в усій їхній повноті з численними паралелями в інших європейських культурах. І. Нечуй-Левицький в етнографічно-фольклористичній розвідці «Світогляд українського народу», спираючись на видання українського фольклору XIX ст. та власні записи з рідної йому Київщини, розглядає українську міфологію в історії її розвитку серед інших слов'янських і неслов'янських культур. У його ескізі, одному з перших системних оглядів української міфології, названо та описано язичницьких богів: Господаря, Сонце, Зорю, Хмару, Весну, а також Громовика, Купала і Коляду; наведено також окремі етимології, трапляються спроби пояснити виникнення деяких міфонімів, наприклад таких, як: Купайло, Воротар, Кострубонько [Нечуй, с. 32–33, 44]. Названі вище дослідники, аналізуючи давні вірування слов'ян, називають язичницьких богів, а також наводять засвідчені в усній народній творчості антропоніми й християнські теоніми, які стали найменуваннями персонажів, що їх заступили. Трапляються в роботах також спроби етимологізування, намагання пояснити виникнення деяких міфонімів, але частіше до них звертаються у зв'язку з потребою інтерпретувати того чи того персонажа. Нерідко вчені використовували оніми як додатковий аргумент задекларованих ними думок. Звернуто також увагу на багатойменність давніх божеств. Але жоден зі згаданих дослідників, жодна зі згаданих праць не були зорієнтовані на вивчення, власне, онімів. Праці XIX століття, серед яких переважають етнографічно-фольклористичні, стосувалися насамперед поглибленого вивчення релігійного світогляду наших предків. Власні назви залучено до аналізу здебільшого принагідно, їх ще не усвідомлювали як окремий об'єкт дослідження, самостійну смислову сутність, вивчали

передусім як атрибут персонажа, певного сюжету і навіть жанру Цей «несамостійний, підсобний по відношенню до зацікавлених в ономастиці дисциплін» етап, зрештою пройшла, за С. Роспондом, уся слов'янська ономастика [Роспонд, с. 11].

Серед праць ХХ ст., присвячених вивченню прадавньої дохристиянської міфології, варто згадати розвідки В. Гнатюка «Нарис української міфології» (1918), К. Сосенка «Різдво – Коляда і Щедрий Вечір: Культурологічна оповідь» (1928), І. Огієнка «Дохристиянські вірування українського народу» (1965). Аналізуючи давньоукраїнські свята, їхні головні образи, походження, символіку, язичницький світогляд, учені розглядали їх як підоснову нашого християнства, пробуючи шукати спільні гуманістичні основи язичницької та християнської віри, що неодмінно призводило до язичницько-християнських ономастичних паралелей. Цікаві приклади текстів з міфонімами та побіжні коментарі щодо їхнього використання містять етнологічні студії О. Воропая (1958, 1966) і С. Килимника (1955, 1962). Загалом праць цього періоду, у яких згадано язичницькі міфоніми, було доволі. Але якщо в першій половині ХХ ст. українські вчені активно працювали з власне українським матеріалом, то вже в його другій половині українська міфологія в радянській Україні вимушено опинилася на маргінесі етнологічних студій, проте (що позитивно) потрапила в поле зору вчених діаспори (монографія І. Огієнка «Дохристиянські вірування українського народу»; стаття Б. Кравціва «Мітологія української землі» (1964). Залучено український матеріал у монографічних дослідженнях російських учених С. Токарева «Религиозные верования восточнославянских народов XIX – начала XX вв.» (1957), Б. Рибокова «Язычество древних славян» (1981), у двотомній енциклопедії «Мифы народов мира» (Т. 1, 1987; Т. 2, 1988) та виданні «Славянские древности: Этнолингвистический словарь» (Т. 1, 1995; Т. 2, 1999; Т. 3. 2004). У пострадянський період вийшли друком книга В. Скуратівського «Русалії» (1993), «Словник давньоукраїнської міфології» С. Плачинди (1993), книга В. Войтовича

«Українська міфологія» (2002), «Гуцульська міфологія: етнолінгвістичний словник» (2002) Н. Хобзей та інші, присвячені народним світоглядним уявленням, слов'янським старожитностям, міфології та демонології, знання про які є одним із важливих чинників духовної культури будь-якого етносу [Колесник, с. 35-37].

Наступним, мовознавчим, періодом у студіях над фольклорною онімією є друга половина ХХ ст., що цілком логічно, бо, за словам Н. Колесник, саме цей часовий період став добою остаточного оформлення ономастики як самостійної дисципліни та позначений справжнім розмахом ономастичних досліджень. Частина праць 50-70-х років ХХ ст. зберігає, користуючись сучасною термінологією, свій лінгвокультурологічний статус (як видно з дослідження Л. Рак [Рак]), але в частині публікацій цієї доби і в наступні десятиліття фольклорні оніми проаналізовано вже як ономастичні одиниці. Ця тенденція характерна для більшості слов'янських лінгвістик другої половини ХХ ст. Зокрема, в українській ономастиці об'єтом дослідження стали власні назви, засвідчені різними жанрами фольклору: думами, казками, анекдотами, історичними піснями, обрядовою поезією, прислів'ями і загадками. Частина проблем стосується безпосередньо особливостей фольклоронімного простору як одного із компонентів національної онімної системи: наприклад, підстави та прийоми використання власних назв у фольклорних текстах (це питання розглянуте насамперед на матеріалі малих фольклорних жанрів: загадок, приказок і прислів'їв); жанрові критерії вибору імені у фольклорному тексті; національна специфіка фольклорної онімії; варіативність фольклорних пропріативів; склад і структура фольклоронімії (на матеріалі окремих жанрів) та дослідження структурно-семантичних і структурно-твірних потенцій фольклоронімів (на матеріалі окремих збірок фольклору); регіональні варіанти фольклорних власних назв та особливості їх побутування; функції онімів у фольклорних текстах, зокрема стилістична (див. детальніше [Колесник, Здобутки]). Проводять у цей час також дослідження фольклоронімів у зв'язку з

народнорозмовною системою найменування. Зіставлення обох систем дало можливість виявити ступінь відповідності народнопісенної онімії розмовно побутової. До речі, чи не перший на важливості фольклорної ономастики, а саме історичної пісенної та епічної творчості народу, зокрема для вивчення історичної антропонімії, ще в другій половині 70-х років ХХ ст. наголосив М. Худаш [Худаш, с. 32]. Проте таких праць небагато. З-поміж дослідників, які виявили зацікавлення власними назвами в українському фольклорі у 70-80-х роках ХХ ст., можемо назвати Б. Кирдана [37], Ю. Крутя [50], Л. Скрипник [96] та ін.; у 90-х роках ХХ ст.– В. Бадейкову [1], Г. Бондаренко [5], Н. Журавльову [28], Е. Захарченко [30], А. Кравчук [48], С. Лавриненко [55], Т. Лукінову [57], І. Магрицьку [59], Г. Онищенко [69], Т. Панекіну [73, 74], Н. Пасік [75], О. Порпуліт [82, т83], І. Сенька [94], О. Черемних [122], С. Якубовську [130] та ін. Українські дослідники вивчали також власні назви і в інших слов'янських фольклорах: В. Вересаєв [11], І. Лазоришин [56], М. Пілаш [77], О. Юдін [128, 129].

Для перших десятиліть ХХІ століття характерне послаблення інтересу до фольклоронімів та різноаспектність вивчення цих одиниць. У поле зору дослідників потрапили засвідчені різними жанрами або піджанрами усної народної творчості різні розряди власних назв: нерідко проаналізовано онімію відповідного жанру, наприклад, загадок, приказок і прислів'їв, чарівної казки, повстанських пісень, дум, обрядової поезії, пісенного фольклору загалом з погляду його структури, жанрової специфіки; здійснено вивчення функціонального навантаження окремих його елементів, їх походження, структури та семантики (це насамперед стосується «казкових» онімів) з урахуванням як лінгвального, так і культурологічного аспектів функціонування, знакової та символічної природи імені; проведено дослідження відповідності фольклоронімії живомовній системі називання тощо [Беценко, Колесник, Курушина, Дорогович, Діц; Лавриненко Мацько Невідомька; Панекіна; Пахомова; Плугатор; Порпуліт; Редьква; Торчинський;; Хома; Шубак].

Ономастична фразеологія становить саме той пласт мовних одиниць, які через «колеритні імена» інформують про своєрідний склад мислення, світосприйняття, історію та міфологію народу – носія певної мови. – [Худолій, 252].

Прислів'я та приказки відображають багатоманітне життя народу. Немає такої ділянки життя народу, його побуту, звичаїв, про які б не йшла мова у прислів'ях та приказках.

Є очевидним, на думку О. Порпуліт, що однією з найважливіших причин функціонування ономастичного компонента у складі фразеологізмів є узагальнене значення імені. Під ономастичним компонентом розуміємо переосмислені власні назви (оніми) – вторинні, видові назви, що доповнюють і уточнюють первинну, загальну й служать для розрізнення номенів одного типу. До них належать похідні від антропонімів, топонімів, теонімів, зоонімів тощо, які характеризуються специфічними національно-культурними і символічними нашаруваннями [Порпуліт].

Прислів'я і приказки переважно є безеквівалентними одиницями у фразеологічних системах кожної мови, хоча подекуди простежується повний (або частковий) збіг їх компонентного складу та семантики. Вивчення фразеологічних одиниць з ономастичним компонентом дає змогу, з одного боку, простежити особливості закріплення в мові національно-культурних реалій, з іншого – зробити узагальнення теоретичного характеру з приводу окремих не до кінця з'ясованих проблем фразеології та ономастики.

Науковці виокремлюють такі групи онімів, що входять до складу фразеологічних одиниць: 1) антропоніми, що дають широкий спектр категорій імен, що, у свою чергу, пов'язано з історією, культурою, особливостями психології людей, із традиціями; 2) зооніми, що становлять особливий розділ ономастики із власними традиціями та чітко вираженими національно-культурними особливостями різних народів; 3) міфоніми, до складу яких входять назви тварин, рослин, народів, географічні та космічні об'єкти, імена людей, які в реальності ніколи не існували; 4) топоніми, що

охоплюють категорію географічних об'єктів; 5) етноніми, до складу яких входять назви етнічних спільнот (нації, народи, племена). Не зважаючи на те, що деякі лінгвісти вважають, що етноніми не входять до складу ономастичної лексики, вони містять цінну історичну інформацію стосовно вивчення народів світу та дослідження розвитку мов.

Автори книги «Життя слова» В. М. Русанівський та С. Я. Єрмоленко вважають, що появу власного імені зумовлювала необхідність виокремити когось чи щось із ряду подібних осіб чи предметів. З часом індивідуалізовані власні імена перетворювалися на називні, тобто на узагальнені назви, і, позначаючи певне явище, певну рису вдачі людини, ставали засобом типізації [Русанівський]. Таким чином, багато власних імен з повсякденного вжитку переходили, органічно укріплювалися в живу фольклорну стихію, стаючи лексичною окрасою народних афоризмів.

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОНІМІВ У СКЛАДІ УКРАЇНСЬКИХ ПРИСЛІВ'ІВ І ПРИКАЗОК

2.1. Українські паремії з антропонімійним компонентом

Прислів'я та приказки як лінгвокультурні тексти відтворюють у свідомості людини сукупність певних відомостей. З одного боку, ці відомості визначають логічну конструкцію виразу, з іншого – зумовлюють межі його вживання, стилістику, зв'язок з певними життєвими ситуаціями, історією і культурою народу. Сукупність таких відомостей, на думку багатьох учених, становить культурно-історичне тло прислів'їв та приказок.

Науковці вважають, що власні імена у фразеологізмах виконують символічну функцію, вони можуть позначати стереотипний образ, належний певному концептові. Не викликає сумніву той факт, що антропонім до складу фразеологічної одиниці потрапляє здебільшого вже в переосмисленому вигляді.

Проаналізувавши прислів'я і приказки на матеріалі збірників «Українські приказки, прислів'я і таке інше» (М. Номис, 1993 р.), «Українські прислів'я і приказки» (С. Мишанич та М. Пазяк, 1983, 1984 р.), «Знаки української етнокультури: Словник-довідник» (В. Жайворонок, 2006 р.), «Фразеологічний словник української мови» (за ред. Л. Паламарчука, 1993 р.), «Приповідки або українська народна філософія» (В. Плав'юк, 1946) тощо ми зафіксували 260 одиниць з антропонімійним компонентом.

Зафіксовані мовні факти можна поділити на декілька тематичних груп:

1) Риси характеру. Вади людини: *Який Сава, така й слава; Між людьми Ілько, а дома шалько; З нашого Андрушка ні м'яса, ні юшка; Зібралися два Андрухи: один сліпий, а другий глухий; На безриб'ї і рак риба, на безлюдді і Хома чоловік; Учи Івана на цимбалах, а він вперто на дудку грає; Коли не вчився Іванком, то Іваном вже тяжко вчитись; Балакай, Климе, нехай твоє не згине* та ін.

2) *Родинне життя: Полюбила пана, втратила Івана; Чотири свічки спалила, поки Гриця умила, а п'ятий каганець, такий Грицько поганець; Знайшов би й десять, якби не Олеся; Мила тобі Маруся, то сам з нею й цілуйся; Парочка: Мартин та Одарочка; Зібрав бог пару – Карпа і Варвару; Семене, іди сядь коло мене; Одарочка та Дем'ян побилися за бур'ян; Який Хомка, така його донька та ін.*

3) *Побут людини: Хапай, Петре, поки тепле; Гуляй, Семене, я до тебе, а ти до мене; Танцюй, Мар'яна, поки не викопалась яма; Гриць наварив, Гриць і поїв; Споживай, Федьку, от хрін, то редьку; Їж, Мартине, мати ще підкине; Дурний Грицько млинці пекти, він краще тістечко з'їсть тощо.*

4) *Праця та лінощі: Іван робить – Іван їсть, Іван не робить – має піст; Гарно наша Гапка жито жне, що і серпа в руки не бере; До роботи – в Гриця порвані чоботи; Сиди, Тетяно, бо ще рано; У лінивої Хими свято щоднини; Для нашого Федота не страшна робота; Наша Федора до роботи хвора та ін.*

5) *Правда й кривда. Щастя й доля: Нещасному Макару нема ніде талану; Не в кожній Насті однакове щастя; На бідного Макара всі шишки валяться; Казала Феся, що щастя й дома знайдеться; Нашому Івану нема талану; На бідного Хому і дерева пада Тощо.*

6) *Взаємини між людьми: Без Кіндрата пуста хата; За Марка не було сварки, за Мися взялися; Божевільний Марку, ходиш по ярмарку, ні купуєш, ні торгуєш, тільки робиш сварку; Не журись, Семене, що грошей немає в мене, прийде час, що і в тебе не буде; Хома купив, Хома п'є, бо у Хоми гроші є; Добрий Мартин, коли є алтин та ін.*

7) *Народний календар: Як на стрітення півень води нап'ється, то на Юрія віл напасеться; Прийшли Євдокії, дядькові затії: плуги чинити, борону точити; На Теплому Олексі риба хвостом лід розбиває; У нас сьогодні Луки: ані хліба, ані муки; У нас два Єгорія: один голодний, другий*

холодний; З Юрія хороводи, з Дмитрія – вечорниці; Коли на Юрія дощ і грім, буде радість людям всім; Сіно – до Юрка, а хліб – до Ілька.

Композиційна будова прислів'їв та приказок, у складі яких виділяється компонент – власне ім'я людини, досить строката, проте багато з них твориться за усталеними формами [Іванова, с. 9]: *Який Хомка, така й його жонка; Доки є земелька, доти й розум в Омелька; Яка Настя, таке з нею щастя; Який Сидір, така й Гапка, який кожух, така й латка; Ти Марина, я Матвій, ти не моя, я не твій; Якби не Михайло, то я б не вбиралась файно та подібні.* Улюбленим композиційним прийомом таких прислів'їв є їхня побудова на контрастах: *Бас гуде, скрипка грає, Ігнат мовчить, а все знає; Пішла Гандзя в поле жити, а забула серпа взяти; Ростом з Івана, а розумом з болвана; Бігав не за Настею, а за її хатою; Люди з базару, а Назар на базар; Їхав до Хоми, а заїхав до куми та ін.*

Стилістичну побудову прислів'я урізноманітнюють такі прийоми, як введення діалогу, звертання, запитання, що передбачає заперечення або саме заперечення, паралелізми, протиставлення (антитези) типу *Бідний – багатий, Розумний – дурень, Працьовитий – ледащо*, наприклад: *Куме Андрею, не будьте свинею!; Засмієсь, Матвійку, дам копійку!; Посидь, Уляно, бо ще рано!; Який Сидір, така й Гапка, який кожух, така й латка.*

Прислів'я та приказки поділяються на римовані та неримовані. Як показує фактичний матеріал, серед прислів'їв та приказок з іменами людей переважають римовані. Римуються найчастіше кінцеві слова частин паремійних виразів. У римованих зразках найуживанішим є дієслівне та іменникове римування: *Про мене, Мартин, хоч головою об тин; У Гаврила пили та його й побили; Де піде Теря, все їй гірка вечеря; Іване, не гайся, робиш не робиш – хитайся; Розказав Мирон рябої кобили сон; Як же Гандзю не кохати, як вона вміє брехати; Сидить Семен під кручею, ловить раки онучею та ін. Трапляються поодинокі випадки внутрішнього римування: *Мусій, гречку сій, як хочеш кашу їсти; Шукає Хима Юхима, а Юхим біля неї; Сьорбай, Андрушко, добра юшка: мала матір свиням дати; Про мене,**

Семене, хай усі коло мене, аби я зверху. Зустрічаються й складніші види римування, коли римується кілька частин: *Якби Хомі гроші, був би і він хороший, а нема – всяк мина; Як у поле – Анцю в боці коле, як до танцю – вже не коле Анцю; Як Микита воли мав, то Микита кумував, а як воли одпали, кумувати просить перестали.* Неримовані прислів'я та приказки з іменами людей не є частотними: *Тільки й рідні, що в Києві Химка; Як з Прокопом, так і без Прокопа; Розпережись, Максиме, може, ще поміститься; Не втне Панько тіста, бо ячмінне; Нашій Катрі полегло: то не їла, а тепер і не балакає.*

Деякі власні імена людей вживаються для надання прислів'ям та приказкам більшої образності та конкретності: *Кожний Івась має свій лас; Надулася на малай, що її не взяв Миколай; Їж, Левко, хоч і глевко; Спекла Луця – не схоче їсти й цюця; Мاستи Федя медом, а Федь усе Федьом.*

Українські приказки й прислів'я засвідчують вживання широкого асортименту імен. Наприклад:

Андрій: *Андрею, не будьте свинею, коли вас люди величають* (жарт між молоддю, аби викликати сміх); *Андрію, Андрію, на тобі коноплі сію, дай мені, Боже, знати, з ким буду шлюб брати* (св. Андрія – 30 листопада: тоді дівчата ворожать, часами і коноплями, та приповідують ці слова); *Андрушку, їж юшку, а я мясце, бо мене дитина ссе* (жінка говорить до чоловіка, даючи йому гіршу страву, як собі); *Гріє Бог Андрушка і без кожушка* (докір, коли хто недодержить своєї обіцянки); *З нашого Андрушка ні м'ясо, ні юшка* (про хлопця-нездару); *На Андрія треба кожуха-добродія* (прохолодну погоду).

Антоній: *Чуєш Антоній, віддай мені коні* (прохання до св. Антонія, якого вважають великим чудотворцем).

Василь: *Без одного Василя, обійдеться весілля; Про одного Василя, таки буде весілля* (загал без одного чоловіка обійдеться); *У Василя весілля, а курці смерть* (одному радість, а іншому тільки горе і печаль); *Василь бабі сестра у перших* (про далеких родичів).

Гаврило: *Гаврило з Богом говорило* (насмій з імени Гаврило); *Дістав Гаврило, аж йому не мило* (вилаяли або навіть і побили); *На тобі, Гавриле, що мені не миле* (іронія, коли хто дарує дуже маловартну й непотрібну річ); *У Гаврила пили та його й побили; Не вмер Гаврило – галушка вдавिला* (про безталанного чоловіка, невдачу).

Ганна / Гандзя: *Табака гарна, терла жінка Ганна, стара мати вчила її м'яти, дочки розтирали, в ріжки насипали* (про щось добре зроблене); *Не кожна Ганна і гарна; От маєш, Гандзю, книш, тобі грають, а ти спиш* (коли хто не оправдує себе на чужу обмову); *Пішла Гандзя по горіхи, та й набрала чотири міхи, в кожнім міху по горіху, наробила Гандзя сміху* (іронія з того, що наперед хвалився успіхом діла, а кінець був лихий); *Там то Гандзя, там то зух, там обличчя, як пампук* (хлопці про вродливу дівчину).

Гриць: *Чотири свічки спалила, поки Гриця умила, а п'ятий каганець, такий Грицько поганець* (жартома про вроду); *Кожна птиця знайде свого Гриця* (для кожного є пара на світі); *Не для Гриця паляниця* (щось не відповідає іншому); *Без нашого Гриця вода не освятиться* (про надокучливу людину).

Давид: *На Давида, не зич у жида* (Свято Давида 9 липня. Не позичай ніколи у жида); *Ой, сину Давидів, хліб би ся тобі привидів* (говорять тому, що не хоче їсти пісний хліб).

Данило: *Маєш, Даниле, те, що зогниле* (іронія, коли великодушно дають маловартну річ); *На тобі, Даниле, що мені не миле* (коли передають комусь немилий обов'язок); *Тягне Данило, хоч йому немило* (відбуває ненависний обов'язок).

Іван: *Без Івана не було б пана* (як би не було хліборобів та робітників, то й панів не було б); *Дай Боже, аби з Івана ніколи не було пана* (докір синові, що розпаношився і стидався свого батька); *До святого Івана робить муха на пана / Бджола каже: «Годуй мене до Івана, я зроблю з тебе пана»* (бджола збирає мед для свого господаря. Свято св. Івана на 7 липня); *Іване бідний, тягни пиріг спідний* (жарт до Івана, щоб брав пироги зі споду, бо там

масні, смачнійші); *Іван – Іваном, на віки віком (незмінний – який був, такий і є); На Івана Купала баба муки не мала, на святого Петра пирогів напекла; Після Івана Купала не треба жупана (про теплу погоду); Празник – Іван Бражник; Чого Івась не навчиться, того й Іван не буде знати (учитися треба малечку); Кожен Іван має свій план (у кожної людини свої погляди та бажання).*

Ілля: *До Іллі рій під гилі, а по Іллі рій на гилі (пророка Іллі на 2 серпня, тоді бджоли рояться і вилітають з вулика); Лиш до Іллі добрі білі (Білі – рід грибів, дуже гіркі. По Іллі їх не їдять, бо є ліпші, смачнійші); На Іллі новий хліб на столі (жнива в Україні починаються близько 15 липня, а в серпні вже є новий хліб); Як не запряде до Іллі, то не буде у млині (до Іллі кукурудза повинна запрягти, бо пізніше змерзне і невдала буде, щоб її змолоти на муку); Як прийде Ілля, то наробить у полі гнилля (Близько Іллі б'ють гради і нищать засіви, від чого, збіжжя гниє); Прийшов Петро – вирвав листок, прийшов Ілля – вирвав і два, а прийшов спас – бери рукавиці про запас, прийшла пречиста – на дереві чисто, прийшла Покрова – на дереві голо; До Іллі зробити сіно – наче пуд меду в нього вкласти; До Іллі сіно і під кущем сушать, а після Іллі й на кущі не сохне; Ілля на полі копи лічить; До Іллі хмари ходять за вітром, а з Іллі – проти вітру; На Іллі до обіду літо, а після обіду осінь; Перший спас час припас, Петро і Павло – два прибавив, Ілля-пророк – три приволок (про зміну пів року, природний цикл).*

Лука: *Дочекався Луки, ані хліба, ні муки (про бідних людей, які дуже скоро з'їли що зародило на їх маленьких нивках. Св. Луки 31-го жовтня); Як не придбаєш до Луки, то не буде ані хліба, ані муки (як не придбаєш за теплої погоди, то будеш терпіти голод).*

Максим: *Казав Максим, сховайся з тим (не виставляйся на сміх); Максим бреше, як лисого чеше (дуже влучно бреше); Нема правди у Максима, бреше як собака, ще й кліпає очима (є люди, що брешучи кліпають з нервовості очима, щоб не зловили на брехні).*

Марина: *Марина м'ягка як глина, а Євдоха твердша троха (характеристика двох дівчат різної вдачі); Ти Марина, я Матвій, ти не моя, я не твій (про людей, які не до пари).*

Марко: *Лізь Марку, хоч у тісну шпарку (ховайся де можеш, бо потерпиш); Марку, Марку, не роби сварку (сиди тихо і не зачіпай нікого); Товчеться, як проклятий Марко по пеклі (шибає собою всюди, не годен всидіти на однім місці).*

Марта: *Знає Марта по чому крупів кварта (добра господиня і знає ціну всьому); Марта дідька варта (глум з дівчини Марти).*

Микита: *Микитиха тісто місить, а Микита діти тішить (коли подружжя помагає один одному); Микито, чи ти то? Не я то, то мій тато (коли хто не до ладу відпирається вини); Пустив Бог Микиту на волокиту (не пильнує господарства, а розважається); У Микити не купити (він на все готовий, чи добро, чи зло); Чи це не той Микита, що з вільотами свита (глум з панського посіпаки, який знущався над людьми, а в пана утратив ласку); Хороший, як Микитина свита навиворіт (про когось не дуже доброго).*

Микола: *Миколай продав маму за малай, а дитину за торбину, а самий ходить як бугай ; Микола робив кола, а Микита сани, Микола їхав кіньми, а Микита псами (так дразнять хлопця на ім'я Микола); На Миколи, або ніколи (про лихого довжника, що ніколи не віддасть борг); Святий Миколаю, дай горівки, бо вмираю (так кричали до бородатого корчмаря); В кожнім році два Миколи: на першого Миколи не буває холодно ніколи, а на другого Миколи не буває тепла ніколи; До Миколи не буде літа ніколи: не сій гречки і не стрижи овечки; Не хвались на Юрія посівом, а хвались на Миколи травною; Як Михайло закує, то Микола розкує (народний календар).*

Настя: *Не беру тебе, Настю, але твою працю (не женюся з тобою, але з приданим. Коли хто з любові не оженився, а задля великого посагу); Не гляди Наці, але її праці / Бігав не за Настею, а за її хатою (не дивися на її уроду, а на її придане та працьовитість); Не кожня Настя, має однаке щастя*

(не всі однаково щасливі бувають); *Казала Настя – як удасться* (про наперед загадане).

Олена: *Не дам за Олену і кітку луплену* (дразнення дівчини Олени); *Сподобав собі Олену, коло лену* (сподобав собі дівчину, бо працювита); *Я до Олени, а вона до мене* (про однодумців); *Купила Олена сережки зелені, як наділа у вуха, славна була дівуха* (жартома про красиву дівчину).

Параска: *З Богом Парасю, коли люди хочуть* (іронічно, коли тобі лихо то можеш забратись, ніхто не буде жаліти за тобою); *Наша Параня усе встає з раня* (похвала); *Тої ласки найду і в Параски* (про щось звичайне, яке можна дістати де-небудь); *Я до своєї Параски, скачу через перелазки* (радо зустрічатися з дівчиною); *Як гарна Параска, то гарна й запаска, коли ж вона, як мулиця, то не вабить і спідниця* (про те, що краса важливіша за одяг); *Його мати моїй матері двоюрідна Параска* (про надумані родинні зв'язки); *Наша Парася на все здалася* (про здібну, вправну особу).

Петро: *Бери, Петре, на розум* (звертатися до правди, здорового глузду); *До Петра, не сподійся тепла, а по Петрі, вже й по теплі* (характеристичний погляд хліборобів про довготу літа); *Їж, Петре, поки тепле* (роби поки пора, бо нагода не чекає); *На Петра-Вериги, половина снігу і криги* (Петра-Вериги 29 січня, половина зими); *Не все в середу Петра / Раз у рік – Петра* (не весь час щастить); *Пішло, як з Петрового дня* (про щастя, що покинуло). *До Петра молочка відерце, а по Петрові – глек, та й то неповний* (корова збавляє молоко до осені); *Зозуля кує тільки до Петра, а потім мандрикою вдавиться*; *Як по Петру, то й по теплу* (народний календар).

Пилип: *Вирвався, як Пилип з конопель* (зрадив себе, зробив щось несподіване); *Нема що робити, треба Пилипа женити* (жартують із парубка Пилипа); *Чи дуб, чи липа, нині святого Пилипа* (про священика, який велів мир'янам угадувати свято); *Хто святкує на Пилипа, той буде голий, як липа* (про непорушність посту Пилипівки).

Семен: *На Семена-Юди боїться кінь груди* (Семена 10-го травня. Пізньої весни сніги топляться і коням під ногами слизько); *Ой Семене, Семене, прийди в вечір до мене* (так дразнять залюблену дівчину); *Семен муки, Семен дров, Семен туди, звідки знов* (доля наймита, ним послугуються, аби лише не сів спочивати); *Семен сидить, в дутку грає – Іван мовчить, бо все знає* (про двох щирих друзів, ріжньої вдачі, один говіркий, а другий тихий); *На Семена горобці збираються в табуңці* (про теплу погоду); *Будь собі, Семене, без мене* (коли не підтримують когось).

Хома: *Коли хоче Хома, то буде робити і вдома* (працьовитий знайде роботу і вдома, якби хотів робити); *Лус, тріс Хому, тай по всьому* (про несподівану бійку); *Хома, сиди вдома, роби веретінці, буде тобі, буде мені, буде й твоїй жінці* (не ходи розважатися, а роби вдома, то щось заробиш для себе і родини); *Як не як, а Хома пияк; Хома купив, Хома п'є, бо у Хоми гроші є* (про алкогольну залежність); *Клим вдома – Хоми нема, Хома вдома – Кліма нема* (про різницю в прагненнях та діях); *Побили Хому за Яремину вину* (образили марно, без причини).

Юрій: *Як на стрітення півень води нап'ється, то на Юрія віл напасеться; З Юрія хороводи, з Дмитрія – вечорниці; Коли на Юрія дощ і грім, буде радість людям всім; На Юрія сіна коню кинь та й вила закинь; На Юрія роса – не треба коням вівса; На Юрка сховається в житі курка; Треба добре дбати, аби не купувати: сіна – до Юрка, хліба – до Ілька; Юрій з теплом, а Никола з кормом. Юрій з водою, а Никола з травою; Юрій з хати всіх на поле вижене* (народний календар).

Дмитро: *До Дмитра дівка хитра, а після Дмитра ще хитріша; До Дмитра дівка хитра, а по Дмитрі по сім за цибулю; До Дмитра дівка хитра, а по Дмитрі стріне собаку та й питається: «Дядьку, чи ви не з сватами?»* (після Дмитра починається піст і не можна свататися та виходити заміж).

Інші імена також вживаються в народній фразеології, але рідше. Здебільшого вони стосуються народного календаря і свят (див. додаток А).

Однією з функцій власних імен у фразеологізмах є номінація загалом людини, зокрема чоловіка, жінки, дитини. Л. Г. Скрипник, зазначаючи, що «показчик сталих словесних формул з іменами людей – прислів'їв, приказок, приписів народного календаря, різних римованих приповідок, якими дражнять так чи інакше названих людей, тощо нараховує сотні одиниць, серед яких особливою фразеотворчістю відзначаються імена Іван, Григорій, Петро, Семен, Хома, Ганна, Марія, Хима та ін.» [Скрипник, с. 113]. У такому разі вибір імені зумовлюється структурою фразеологізму, тобто формальною організацією мікротексту. Явище паронимазії, яке «полягає в навмисному зближенні в контексті паронімів і взагалі співзвучних слів або їхніх форм з певною стилістичною настановою» [Дергач], часто спостерігається у фразеології. І. Франко біля ФО *Андрею, не будьте свинею, коли вас люде величають* умістив коментар: «Довгий ряд прикладок прив'язаних до найпопулярніших у нас імен хресних характеризує те замилене складного, дотепного слова, яким визначається наш народ. У тих прикладах декуди видно їдку сатиру (як ось зараз у отсій першій), декуди більше невинний жарт, та нераз не видно нічого крім наміру – посмішити веселу компанію коштом чийогось імени» [Франко, с. 29]. З цим поясненням не можна не погодитися, адже одним із видів узагальнення імені, наприклад, є його римоване вживання. За частого повторення такі асоціації, виражені римою, можуть стати постійною характеристикою імені.

Прізвища і прізвиська, які входять до складу народнорозмовних фразеологізмів, називають відомих осіб, пов'язаних із різними історичними подіями. Український народ завжди відрізнявся своїм прагненням волі, незалежності. Так історично склалося, що українські землі постійно перебували під владою інших держав. Але Україна не скорялася, не ставала на коліна, а постійно вела боротьбу за право на своє існування. В історії волелюбної держави назавжди залишилися імена народних героїв, які поклали своє життя на благо Вітчизни. Яскравим прикладом відображення духовних цінностей української нації є українські паремії: *Показав Богун*

панам дорогу, ледве вибрались здорові; Хто про що, а він про Наливайка; Висипався Хміль із міха та наробив панам-ляхам лиха; Бідний – Кармалюкові брат рідний; Гнеться, як пан перед Кармалюком. У прислів'ях та приказках люди не тільки возвеличували народних героїв, але й висміювали ворогів. Наприклад: *Це той пан Корецький, що втік з-під Корсуня по-молодецьки!; Граф Потоцький, що в нього розум жіноцький; Пане Вишневецький, а нулиш виведи танчик понімецький!; Лотоцький! не думай, що ти граф Потоцький, бо ти вех (паламарь) села Бебех.* Українська фраземіка відбиває натурфілософські погляди, символіку українського народу, побудовану на персоніфікаціях, своєрідному образному сприйманні картини світу.

Отже, фразеологічні одиниці з власною назвою можуть характеризувати ситуацію в цілому або характеризувати людину в тому чи іншому аспекті її діяльності. Аналіз матеріалу засвідчує, що більшість із антропонімів у прислів'ях і приказках не індивідуалізує особу, а має узагальнене значення: вказує на людину загалом, її риси, вдачу, поведінку, спосіб життя тощо. Більшість паремій побудована на фонетичних асоціаціях, де вибір імені зумовлений мікротекстом.

2.2. Топоніми у складі народних фразеологізмів

Серед відономастичної фразеології української мови помітне місце посідають стійкі сполуки, до складу яких входять топоніми. Вони привертали увагу мовознавців (праці Б. М. Ажнюка, Н. Д. Бабич, С. В. Кудіної, О. А. Мороз, Н. А. Москаленко, Н. М. Пасік, М. С. Разумейко, О. В. Сафронової, Л. Г. Скрипник та ін.).

Проаналізувавши прислів'я і приказки на матеріалі збірників ми зафіксували 132 одиниці з топонімійним компонентом. У досліджуваних джерелах трапляються різні види топонімійних компонентів:

1) Хороніми – власні назви держав, країв, областей, районів. Особливою фразеотворчістю відзначається назва Україна, її зафіксовано у 36

стійких сполуках: *На Вкраїні добре жити: мед і вино пити; Пішов на Вкраїну, на степи, на вольнії землі; Нема слободи, як на Україні; Ой нема то так нігде, як у нас на Вкраїні, ані пана, ані холопа, ані там унії; За Хмельниченка Юрася Україна звелася.* Назва давньоруської держави Русь трапляється у 8 фразеологізмах: *Тверда Русь – все перебуде; Рано татарам на Русь іти; Велика Руська мати; Або будемо на Русі, або пропадемо усі.* У фразеологізмах уживаються й назви інших держав, причому як сучасні назви країн відповідно до їх теперішнього географічного розташування, так і застарілі: Америка, Англія, Бразилія, Галлія, Єгипет, Китай, Литва, Польща, Радянський Союз, Росія, Туреччина та ін.: *У нас тепер електрики хоч на три Америки; Ні, хлопці! єго пора в Московію послати – там з єго буде пан; У Росії цар, у городі пан, у селі піп найбагатшими людьми були, та к чорту загули; Сидить як турецький паша; За короля Ольбрахта загинула в Польщі шляхта.*

Компонентами багатьох фразеологізмів є назви країв, областей, районів – Волинь, Запоріжжя, Кавказ, Крим, Луг, Низ, Поділля, Покуття, Полісся, Сибір, Таврія (15 найменувань): *Про Київ не жахайсь, Волиня пригортайсь, а Покуття тримайсь; Славний козак Максим Залізник – славнішєє Запоріжжя; Одно око до нас, а друге на Кавказ; Поїхав як у Крим по сіль; Піду на Низ, щоб ніхто голови не гриз; На Поділля хліб по кіллю, а ковбасами хлів плетений; Заробив як Пуня в Таврії.*

2) Астіоніми – власні назви населених пунктів. Численні ряди утворюють фразеологізми, до складу яких входять назви українських міст – Київ, Львів, Коломия, Лубни, Луцьк, Ніжин, Полтава, Самбір, Умань, Яготин та ін.: *Як до Києва рачки; Аж Київ видно; Поїдь навіть і до Львова – всюди біда однакова; Старший Галич відо Львова; Розжився як під Очаковом; Як швед під Полтавою; Рогатин Богові побратим; Де ти поза Уманню ходиш?;* назви міст інших держав – Берлін, Варшава, Вена, Краків, Москва, Рим: *Упертий, як свиня з Варшави; Провадь мене і до Вени, а не зробиши пана з мене; Піди і до Кракова – всюди біда однакова; У ляхів – пани, на Москві –*

реб'ята, а у нас – брати; У Римі був, а Рима не бачив. Велику групу становлять фразеологізми, компонентами яких виступають комоніми – назви сіл. У зібраних нами фразеологізмах ужито 60 таких найменувань – Бабехи, Диканька, Красилівка, Махновка, Новомлинка, Носівка, Орловка, Петрівка, Раневичі, Тригубичі, Сосниця та ін.: *Лотоцький, не думай, що ти граф Потоцький, бо ти вех (паламар) села Бабех; У Диканьці дівки модні – всі гуляють, хоч і голодні; Ніжин більший від Носівки одною хатою; Чоловік поліз до Орловки, та й рішився своєї головки; Бігла собака у Петрівку через лід; Лихо, та не тихо: коло Махновки цигане облягли.*

3) Гідроніми – назви річок, ставків, морів. У складі фразеологізмів найчастіше вживаються назви Дунай (16 фразеологізмів), Дніпро (14), Дон (8), рідше – Ворскла, Дінець, Прип'ять, Черемош, Рось, Солоний ставок, Чорне море: *Від Дніпра до Сян буде колись один лан; Ворскла – річка невеличка, а берег ламає; Заїхав за Дунай, та й додому не думай; Знає фашист Чорне море: там спіткало його горе; Хоч поїдеш за Тису, і там уже не знайдеш з пирогами повну мису.*

4) Ороніми – власні назви гірських об'єктів – Бескиди, Бачинська гора, Гостра Могила, Жидачівська гора, Карпати, Лиса гора, Шпиці (усього 20 фразеологізмів): *Піди за Бескиди – не збудешся біди; Довелося тікати панам за Карпати; І на мудрім дідько на Лису гору їздить; Стерло би ті, як Бачинську гору.*

5) Годоніми – назви різних об'єктів у місті, у т.ч. вулиць, проїздів, проспектів, бульварів тощо: *Дивиться на Європу Уолл-стріт, як на сало кіт; Став лев англійський для Уолл-стріту свійський; Для усього тепер світу вісчадом з Уолл-стріту.*

Процес утворення фразеологічних одиниць на основі топонімів має специфічний характер і залежить від багатьох чинників, серед яких головними є такі: історичний, фактор відомості та поширення топоніма, фонетичний, народна етимологія, народний дотеп, народна фантазія [Мороз, с. 8].

Так, в українській мові помітну групу становлять так звані історичні фразеологізми, в основі яких є географічні назви, відомі через конкретні історичні події: *Були ляхам Жовті Води, буде ще й Пилява* (йдеться про битву Б. Хмельницького під Жовтими Водами); *Поживився, як турок під Очаковим* (йдеться про війну з турками і битву під Очаковим); *Пронав, як швед під Полтавою*; *Була Росія царська, стала пролетарська*; *Фашист з України пішов без підошов*.

Популярність та відомість широким верствах сприяв фразеологізації таких, наприклад, топонімів, як Десна, Дніпро, Карпати, Київ, Краків, Львів, Москва, Рим та ін.: *Ой далеко до города Києва, а від Києва до Полтави, а з Полтави аж до Варшави*; *І в Відні люди бідні*; *Як до Москви рачки*; *Ти з-за Дніпра, я з-за Десни*; *Старший Галич відо Львова*. Певні побутові ситуації сприяли фразеологізації топонімів, в тому числі й маловідомих: *Обійшовся, як Сахно в Кара тулі*; *Потрібний як чорт у Кохавині*; *Чоловік поліз до Орловки, та й рішився своєї головки*.

Входження топонімів до фразеологізмів може зумовлюватися фонетичним чинником – різними звуковими асоціаціями, римою, співзвуччям власних назв зі словами апелятивної семантики: *З Вересочі повилазили очі*; *У Луцьку все не по-людську*; *І в Парижу не їдять хліба з рижу*; *Хоч поїдеш і за Тису, і там не знайдеш з пирогами повну мису*; *На Подолі всього доволі*; *Піди й за Карпати, то треба бідувати*.

Виникнення деяких фразеологізмів із топонімами пов'язане з народною етимологією останніх: *Золотоноша з золота, а Лубни з лубків*.

Як зазначають науковці, власні назви у складі фразеологізмів зазнають семантичної трансформації. Вони перестають бути вираженням абсолютної одиницності і наближаються у своєму значенні до апелятивів. Ономастичний компонент, який має значеннєві характеристики та в цілому зумовлює мотивацію значення елемента фразеологічної одиниці, не лише забезпечує експресивність фразеологізму, а й безпосередньо впливає на фразеологічну семантику [Гоштанар, с. 78].

За спостереженнями дослідників, топоніми як компоненти фразеологізмів максимально зберігають ономастичні ознаки, водночас можуть втрачати індивідуальність, конкретність і набувати апелятивних ознак. Апелятивація топонімного компонента залежить від різних чинників і може бути різного ступеня. Залежно від цього В. Познанська та С. Медведєва розподіляють фразеологізми на кілька груп [Познанська]:

1. Фразеологізми з топонімами, що виявляють низький ступінь апелятивації. Топонімний компонент таких фразеологізмів тісно пов'язаний з географічним об'єктом, відомим у певному національно-культурному просторі. Топоніми не втрачають своїх власне категоріальних ознак. При цьому власне топонімне значення «назва держави», «назва населеного пункту», «назва водного об'єкта» є основою для формування фразеологічної семантики топонімного компонента. До цієї групи належать насамперед історичні фразеологізми, які відбивають різні історичні події. Завдяки історичній прив'язаності топоніми зберігають зв'язок з географічними об'єктами, хоча й зазнають мінімального переосмислення, яке активізує функціональні семи топоніма. Так, у фразеологізмі *Були ляхам Жовті Води, буде ще й Пилява йдеться про битву Б. Хмельницького під Жовтими Водами*. Назва містечка виступає у ролі локалізатора події. Важливе значення битви і закінчення її поразкою ворога спричинило метонімічне значення топонімного компонента – «поразка». У численних фразеологізмах, що висвітлюють події Другої світової війни, фразеологізувались найменування тих територій, де відбувались стратегічні бої (Берлін, Волга, Дніпро, Київ, Курськ, Москва, Одер, Сталінград та ін.). Зберігаючи топонімне значення, топоніми набувають додаткових історичних конотацій: *Фашист думав Дніпро переплить – і пішов на дно раків ловить; Думав фашист наїстись на Вкраїні сала, а ми як нагодували, то й шкіра відстала*.

2. Фразеологізми з топонімами, що виявляють середній ступінь апелятивації. У таких сполуках топонімний компонент повністю не втрачає своїх топонімих ознак. Він залишається назвою реального географічного

об'єкта – країни, міста, села, річки, але обростає додатковими значеннєвими відтінками, які містять екстралінгвальну інформацію про цей об'єкт і передбачають його якісну характеристику. Топонімне значення є неактуальним для фразеологізмів цього типу, основною є функція характеристики. Топоніми у складі фразеологізмів можуть характеризувати:

- 1) особу за зовнішнім виглядом, станом здоров'я: *Оце виріс з поліського злодія; Виріс, як поліський злодій (про високих)* (Полісся здавна славилось великою кількістю злочинів); *Як на Чорнобилі побувати* (Чорнобиль – місце, яке зробило людей хворими);
- 2) особу за рисами характеру: *Хто любить піч, тому ворог Січ; Я з Калагарівки, то не п'ю горілки;*
- 3) особу за внутрішнім станом та відчуттями: *Нещасна, як Подольська корова; Має щастя, як Дорожів;*
- 4) особу за її розумом: *Чи ти з Булавинівки? Як з Америки приїхав; Наче з Кирилівки вискочив* (Кирилівка – народна назва психіатричної лікарні в Києві);
- 5) особу за способом життя: *Піду на Низ, щоб ніхто голови не гриз* (Низ – частина Запорозької Січі – символ волі, незалежності);
- 6) особу за соціальним станом: *Хоч я з Унятич, але не шляхтич* (у с. Унятичі проживало більше шляхтичів); *Чоловік з Устрік, голова з Бандрова, а ноги з Березів* (про бездомного бурлаку);
- 7) особу за родом діяльності: *То такий робітник, що собі й на Хребті-горі світа знайде* (Хребта-гора стирчить голим шпилем); *Зваричі з Солоного ставка;*
- 8) осіб за спільними рисами, ознаками, типовими для певного населеного пункту: *В Суражі все люди вражі; У Кутині всі наче поплутані;*
- 9) стан життя людей на певній території: *І на Поділля пліт ковбасами не горожений; І на Поділля не росте хліб на кіллю; На Поділі їдь, а ріпу сій* (на Поділля в голодні роки стікались селяни, бо уявляли його багатим); *Підеши до Печери – ляжеш спати без вечері; Як ідеши у Сураж, то й бери свій хураж.*

Окрему підгрупу становлять так звані «патріотичні» фразеологізми, в яких топонімний компонент становить специфічну ментально-етнічну категорію, зміст якої зумовлюється ставленням народу до рідної держави, рідного міста, до рідномовних обов'язків: *Нема слободи, як*

на Україні; На Вкраїні добре жити: мед і вино пити; Коломия не помя, Коломия місто; Збараж гудьмо, в Збаражі будьмо.

3. Фразеологізми з топонімами, що виявляють високий ступінь апелятивації. Топоніми в таких фразеологізмах актуалізують вказівну функцію, співвідносяться з невизначеним місцем. Саме займенникове значення у топонімів-компонентів стало можливим завдяки наявності у топонімів семи, пов'язаної з місцем розташування, з певною місцевістю. Ця конкретність із часом втрачається, бо зникають зв'язки з місцем, часом виникнення фразеологічної одиниці; невідомими стають причини її утворення, затемненою – внутрішня форма. Тому топонімні компоненти розвивають значення, співвідносне з поняттями тут, там, десь, скрізь, ніде. Факт розвитку топонімами займенникової семантики свідчить про функціональне зближення їх зі словами загального значення. Проте повного переходу компонентів-топонімів до розряду апелятивів не спостерігається, бо постійно актуалізованою є сема місцевості у межах топонімного компонента, що не позбавляє останнього власне «топонімності». У ролі топонімних компонентів у займенниковій функції найчастіше вживаються назви відомих міст (Київ, Львів, Краків, Москва, Рим), річок (Десна, Дніпро, Дунай), гір (Бескиди, Карпати). При цьому топонім може бути замінений займенниковими прислівниками: *Язик і до Києва доведе; Пани однакові, що в вас, що в Кракові; Пішла баба за Дунай, то й ні про що не думай; Від Карпат і до Паміру наші люди прагнуть миру.*

Оскільки функція топонімів у складі фразеологізмів має вказівний характер, вибір їх часто підказується структурою фразеологізму, зокрема римою: *Дід із Сасова, а вона до засува; З нудьги та поїдемо в Деньги; Іди зима до Бучина, бо вже ти нам надокучила; До Дуліб на свій хліб; В нашій короваю вода з Дунаю.*

4. Фразеологізми з топонімами, які зазнали повної апелятивації. В українській мові повна апелятивація властива небагатьом топонімам. Причини цього, як зауважують В. Познанська та С. Медведєва, різні: втрата

денотативного зв'язку, абстрагування топонімної назви від певної місцевості, вживання топоніма у невластивій відмінковій функції тощо. Топонімні компоненти розвивають загальне значення і сприймаються як топоніми лише завдяки формальній оболонці та загальній традиції, що склалася у свідомості мовців щодо функціонування цієї назви в мові. Загальні значення топонімів переважно мають негативне забарвлення. Це пов'язано з певними етнічними стереотипами українського народу. Так, Москва асоціюється з неволею, лихом та нещастям, подібні асоціації пов'язані з топонімами Єгипет, Польща: *А відки йдете, Іване? – Та з Єгипту, єтомосць* (Єгипет – корчма); *Якусь Єгипту на нас Бог допустив* (Єгипет – польові миші); *Якої Польщі ви мені тут наробили* (Польща – клопоти); *Звичме, московська напасть* (лихо, нещастя). Цікаво, що в наведених фразеологізмах топоніми розвинули загальні значення ще до фразеологізації.

5. Фразеологізми з десемантизованими топонімними компонентами. У складі фразеологізмів топоніми можуть зазнавати повної десемантизації, їх роль зводиться до чисто структурної. У таких випадках вони вже не виступають стрижневим мотивувальним компонентом, не формують загальну семантику фразеологізму, а вживаються для каламбурного обігрування, іронії, жарту. Так, у фразеологізмах каламбурного характеру топоніми, позбавлені лексичного наповнення, легко вводяться для передачі думки про відсутність будь-якого зв'язку між явищами дійсності: *Пішла біда до Босир та й виїла з бочки сир, а як пішла до Циган, там їй стався саксаган*. Для підкреслення абсурдності у фразеологізмах зумисне поєднуються і протиставляються несумісні поняття: *На городі бузина, а в Києві дядько* (город не можна протиставляти Києву); *Де Крим, де Рим, а де попова груша* (не можна поєднувати Крим, Рим і грушу).

Жартівливі фразеологізми з топонімами спрямовані на висміювання негативних рис людини: *Упертий, як свиня в Варшаві; А до Межибожа кіз*

кувати! (сміються з тих, хто дав марні обіцянки); *Де ти поза Уманню ходиш?!* (так говорять про ледарів).

6. Фразеологізми з вигаданими топонімами. Компонентами фразеологізмів можуть бути фіктивні топоніми, які не співвідносяться з реальними географічними об'єктами. Ґрунтом для утворення таких топонімних компонентів виступають апелятиви. Внутрішнє протиріччя між апелятивною основою та її топонімною формою стає джерелом підвищеної експресивності фразеологізмів: *Бував я в Буваличах і видав Видаличі; А ви часом не з Брехунівки? Поїхати в Храпівку* (хропіти уві сні).

Отже, у межах фразеологічних одиниць топонімні компоненти характеризуються різним статусом – від семантично наповнених до семантично спустошених. Основою формування значення топонімного компонента є мовне та мовленнєве значення топоніма як категорії ономастики. Переосмислення може стосуватись не тільки топонімного компонента, а й усього фразеологізму. При цьому значення топонімного компонента розчиняється у загальнофразеологічному, однак відцентрова роль топоніма не втрачається.

Загальна тенденція при використанні географічних назв в народних фразеологізмах – це нагнітання подій, фактів, активна діяльність людини, незважаючи на певні загрози. Наше дослідження показує, що при творенні фразеологізмів задіяні географічні назви, які коцептуалізують навколишню дійсність у найрізноманітніших її проявах.

2.3. Особливості паремій з іншими видами онімів

Важливе місце в складі народних фразеологізмів займають мітоніми, які Н. Подольська розглядає як власні назви будь-якої сфери ономастичного простору в міфах [Подольська, с. 73].

Зробивши аналіз прислів'їв і приказок у різних словниках, ми з'ясували, що у зазначеній народній скарбниці наявна значна частина

фразеологічних одиниць, які містять у своєму складі зі стрижневим словом *Бог, Мати Божя, Христос*. Втрачаючи природні функції індивідуалізації, ідентифікації, співвіднесеності з денотатом, зазнаючи якісних змін у семантичній структурі, вони набувають рис апелятивів, що безпосередньо впливає на фразеологізацію відонімічних символічних значень. Ономастичні компоненти зберігають генетичний зв'язок з власними назвами та їх денотатами лише опосередковано. У мовленні такі зв'язки здатні різною мірою актуалізуватися. У фразеологізації бере участь не сам онім, а символічне значення, яким наповнюється онімічна оболонка в процесі функціонування в мовленні. Специфічна здатність розвитку в семантичній структурі оніма апелятивного співзначення пов'язана з транспозиційними процесами в системі семантичних складників мовного та позамовного характеру. Символізуючись, оніми переборюють семантичну замкненість, набувають ряду системних ознак, що свідчить про їх зближення з апелятивами.

За нашими спостереженнями, найбільш частотними компонентами – власними назвами виявилися слова *Бог, Мати Божя, Божий, Божя, Боже, Господь, Ісус*. Наведемо приклади концептуалізації дійсності у фразеологізмах з цими стрижневими словами: *Боже помагай* – уживається українцями як побажання успіхів у якійсь справі; *Мати Божя* – уживається для вираження позитивних або негативних емоцій: радості, здивування, захоплення, переляку і т.ін.; *Бог милував, нехай Мати Божя помилує* – кому-небудь пощастило уникнути чогось неприємного, небажаного; *не приведи Господь* – уживається українцями для вираження небажання чогось, застереження від чогось або жалю з приводу чого-небудь; *нехай Мати Божя прощає* – уживається для вираження побажання кому-небудь добра, безпеки, благополуччя і т.ін.; *Всевидюче Око* – здатність все помічати, бачити, про все швидко дізнаватися, знати; *ні Богові свічка, ні чортові надобень, ні Богові свічка, ні чортові коцюба (кочерга, рогачилно, угарка, ладан)* – нічим не примітна, посередня людина; нема ніякої користі, толку з кого-, чого; *нема*

чого Бога гнівити – нема підстав, не варто марно нарікати на щось, бути незадоволеним чимсь; *давай Бог ноги, а чорт колеса* – уживається для вираження необхідності раптової втечі звідкись; *одному Богу відомо* – ніхто не знає про щось; *Царство Боже, Царство вічне* – про Рай; уживається при згадці небіжчика для вираження побажання йому загробного райського життя; *стра́та, сме́рть* (іронічно); *відійти у Царство Небесне, спочити в Бозі* – померти; *до Божого суду, до Страшного суду* – протягом усього життя, завжди; *проспати усе Царство Небесне* – утратити, прогавити щось важливе, потрібне, не скористатися якоюсь можливістю; *Божий світ* – життя у всіх його формах і виявах; *до Божого світа* – до ранку, до світанку; *і на світ Божий не дивився* – життя не миле, не хочеться жити від туги, горя і т.ін.; *подай Боже, подай Господи* – уживається для вираження побажання кому-небудь чогось доброго; для вираження схвальної оцінки когось, чогось-небудь щодо розміру, кількості, якості, ступеня вияву і т.ін.; *промисел Божий* – заступництво, дії Божої сили, Бога; *Божий(Господній, Христовий) слуга* – представник духовенства; *тримати Господа Бога за бороду* – досягти чогось надзвичайного, вимріяного; *хвалити Бога* – уживається для вираження задоволення, заспокоєння, морального полегшення у зв'язку з чим-небудь; *мати Христа в душі* – бути справедливим, милосердним, порядним, доброзичливим і т.ін.; *ради самого Христа* – уживається як звертання при проханні милостині; з милості, з ласки; *чиста кара Божа* – уживається для вираження незадоволення ким-, чим-небудь або здивування; *Божий чоловік* – паломник, прочанин; юродивий; *відрізнити Божий дар від яєчні* – добре розбиратися в чому-небудь; *живим до Бога полізти* – часто згадувати Бога, навіть прикриваючи так свої недобрі наміри або вчинки; дуже погано себе почувати, страждаючи від болю, втрачаючи будь-яке терпіння; ледве витримувати, ледь не вмирати.

Як бачимо, фразеологізми з теонімами Бог, Мати Божа, Христос і подібні концептуалізують найрізноманітніші прояви буття людини: її народження, її позитивні і негативні риси, позитивні і негативні емоції, назви

служителів культу, відхід у потойбічний світ тощо. За біблійними канонами, Христос, витерпівши ганебну диявольську страту на хресті, помер, а потім воскрес. У міфології смерть Христа символізує процес повного звільнення людини від земних пут, гріховності. Шлях страждання є одночасно шляхом очищення, воскресіння, нескінченності Бога і скінченності людини [Венжинович]. Мати Божа – символ матері, життя, світла, мудрості, таїни, любові; заступництва, радості і смутку; ідеалу жінки-матері, союзу божественного і земного; духовного порозуміння й очищення. Мати Божа символізує повноту життя, самодостатність, мудрість, звільнення від усього гріховного через просвітлення. Всемилостива жінка, справедлива заступниця, світла, мудра, сповнена всеперемагаючої любові – такою постає вона і в українських фразеологізмах [Венжинович].

Загалом в ономастичних дослідженнях переважає думка, що міфоніми можуть позначати суб'єкти, об'єкти, рослини, тварин, хвороби, предмети, явища тощо. Наприклад: *За царя Гороха, як було людей троха; Трусиця, як Каїн.*

Мають значення у відтворенні фразеологічної картини світу і стійкі вирази, що включають назви кличок тварин, наприклад: *очей у Рябка (Сірка) позичати* – втратити почуття сорому, почуття власної гідності; постійно відчувати сором, негідність свого вчинку; *як той Сивко по неклі* – товктися, гасати невпинно, безугавно, без потреби; *як Сірко на прив'язі* – дуже, надзвичайно набігатися; уживається для вираження повного заперечення змісту зазначеного слова; зовсім не (нагулятися); *як у Сірка із зубів* – не вирвати зовсім, ніяк; *як Сірко на базарі* – безслідно пропасти, щезнути; *як Сірко паскою* – уживається для вираження повного заперечення змісту зазначеного слова; зовсім не (поживитися); *як Сіркові на перелазі* – дуже погано.

Прислів'я і приказки, до складу яких входять назви тварин, викликають значний науковий інтерес. Зооніми в українській мові вивчали О.О.Селіванова, Д.В.Ужченко, у російській мові та порівняльному аспекті з

іншими мовами цим питанням займався О.А.Корнілов. Зооніми в лінгвокультурологічному висвітленні на матеріалі інших слов'янських мов опрацьовували Д.Б. Гудков, М.Б. Журек, О.В. Коваль-Костинська, Т.В. Козлова, В.М. Огольцев, В.М. Телія. Б.М. Ажнюк досліджував зооніми на матеріалі англійської мови.

Матеріали дослідження доводять, що в українських фразеологізмах назви кличок тварин здебільшого вживаються для негативної характеристики людини, її дій, вчинків. Зіставлення з назвою загальновідомої тварини полегшує сприйняття, конкретизує враження і сприяє фіксації в пам'яті певних її особливостей та якостей.

Найпоширенішими зоонімами є назви собак, а саме – **Сірко** (*як у Сірка зубів; як Сірко на базарі; як Сіркові на перелазі; поживився, як Сірко паскою; пропав, як Сірко на ярмарку*), **Рябко** (*працюй, як коняка, а їж, як Рябко*), **Гривко** (*не один пес Гривко*); **Сивко** (*як Сивко на прив'язі; як Сивко у пеклі*) або коней, до прикладу *Люблю Сивка за звичай: хоч крекче, та везе*.

Усі зооніми мають антропоцентричне спрямування, тобто описують людину. При цьому стабільна оцінка якоїсь риси, властивої певній тварині, нібито абстрагується, відділяючись від неї, і стає основою нового, переносного значення.

ВИСНОВКИ

Учені здавна міркували про походження і значення імен. Носії мови створювали легенди про історію виникнення тої чи тої власної назви. Інтерес до онімів зберігається і сьогодні, адже історія особового імені – це відповідь на питання про відображення фактів культури у мові. Ономастична фразеологія становить саме той пласт мовних одиниць, які через імена інформують про своєрідний склад мислення, світосприйняття, історію та міфологію народу – носія певної мови.

Фольклоронімний простір – це система різночасових та різнотериторіальних фольклор онімів. Обрана за об'єкт дослідження паремійна фольклоронімія є інваріантним виявом національної онімії, засвідченої уснопоетичними текстами.

Проаналізувавши прислів'я і приказки на матеріалі збірників «Українські приказки, прислів'я і таке інше» (М. Номис, 1993 р.), «Українські прислів'я і приказки» (С. Мишанич та М. Пазяк, 1983, 1984 р.), «Знаки української етнокультури: Словник-довідник» (В. Жайворонок, 2006 р.), «Фразеологічний словник української мови» (за ред. Л. Паламарчука, 1993 р.), «Приповідки або українська народна філософія» (В. Плав'юк, 1946) тощо ми зафіксували 438 одиниць з онімними компонентами за такими групами: 1) антропоніми, що дають широкий спектр категорій імен, що, у свою чергу, пов'язано з історією, культурою, особливостями психології людей, із традиціями (260 уживань); 2) топоніми, що охоплюють категорію географічних об'єктів (132 уживання); 3) мітоніми та теоніми, до складу яких входять назви тварин, рослин, народів, географічні та космічні об'єкти, імена людей, які в реальності ніколи не існували (32 уживання); 4) зооніми, що становлять особливий розділ ономастики із власними традиціями та чітко вираженими національно-культурними особливостями (14 уживань).

Проаналізовані тексти чітко структуровані, ритмізовані, їм властива стійкість словесних формул, зумовлена їхнім первісним магічним призначенням, чітка регламентованість лексичних засобів – усе це створювало відповідні умови для збереження давніх назв. Консервації онімів сприяла й структура паремій, основи якої пов'язані ще з язичницькими традиційними канонами, з магічно-звуковим опредмеченням важливих матеріальних та духовних понять.

Дослідження доводить, що фольклоронім, будучи первісно елементом фольклорного тексту як частини ритуалу, ніколи не існував сам по собі, а співіснував, взаємодіяв з іншими (як власними, так і загальними) назвами в глобальній уснопоетичній комунікації. Саме парадигматика та синтагматика фольклоронімів увиразнюють їхню семантичну наповнюваність.

Виокремлені онімні компоненти різняться ставленням до дійсності, зв'язками з денотатом, особливостями функціонування, складом, а також часом становлення, умовами виникнення, етапами формування і розвитку.

Зафіксовані мовні факти відображають різнобарвну семантику. Наприклад, у межах паремій з антропоніміїним компонентом виокремлюємо такі тематичні групи: риси характеру людини, побут, діяльність, родинне життя, соціальні явища (взаємини між людьми, справедливість), природний календар. Українські приказки й прислів'я засвідчують вживання широкого асортименту імен. Більшість із антропонімів у прислів'ях і приказках не індивідуалізує особу, а має узагальнене значення: вказує на людину загалом, її риси, вдачу, поведінку, спосіб життя тощо. Прізвища і прізвиська, які входять до складу народнорозмовних фразеологізмів, називають відомих осіб, пов'язаних із різними історичними подіями.

Композиційна будова прислів'їв та приказок, у складі яких виділяється компонент – власне ім'я людини, досить строката, проте багато з них твориться за усталеними формами. Улюбленим композиційним прийомом таких прислів'їв є їхня побудова на контрастах. Стилїстичну побудову прислів'я урізноманїтнюють такі прийоми, як введення діалогу, звертання,

запитання, що передбачає заперечення або саме заперечення, паралелізми, протиставлення (антитези). Прислів'я та приказки поділяються на римовані та неримовані. Як показує фактичний матеріал, серед прислів'їв та приказок з іменами людей переважають римовані. Римуються найчастіше кінцеві слова частин паремійних виразів. У римованих зразках найуживанішим є дієслівне та іменникове римування.

У досліджуваних джерелах трапляються різні види топонімійних компонентів: хороніми, астроніми, гідроніми, ороніми, годоніми. Процес утворення фразеологічних одиниць на основі топонімів має специфічний характер і залежить від багатьох чинників, серед яких головними є такі: історичний, фактор відомості та поширення топоніма, фонетичний, народна етимологія, народний дотеп, народна фантазія. топоніми як компоненти фразеологізмів максимально зберігають ономастичні ознаки, водночас можуть втрачати індивідуальність, конкретність і набувати апелятивних ознак – у межах фразеологічних одиниць топонімні компоненти характеризуються різним статусом – від семантично наповнених до семантично спустошених.

Важливе місце в складі народних фразеологізмів займають мітоніми. У народній скарбниці наявна значна частина фразеологічних одиниць, які містять у своєму складі зі стрижневим словом *Бог, Мати Божя, Христос*, а також інші, що позначають суб'єкти, об'єкти, рослини, тварин, хвороби, предмети, явища тощо. Втрачаючи природні функції індивідуалізації, ідентифікації, співвіднесеності з денотатом, зазнаючи якісних змін у семантичній структурі, вони набувають рис апелятивів, що безпосередньо впливає на фразеологізацію відонімичних символічних значень.

Мають значення у відтворенні фразеологічної картини світу і стійкі вирази, що включають назви кличок тварин, особливо собак. Матеріали дослідження доводять, що в українських фразеологізмах назви кличок тварин здебільшого вживаються для негативної характеристики людини, її дій, вчинків. Зіставлення з назвою загальновідомої тварини полегшує сприйняття,

конкретизує враження і сприяє фіксації в пам'яті певних її особливостей та якостей. При цьому стабільна оцінка якоїсь риси, властивої певній тварині, нібито абстрагується, відділяючись від неї, і стає основою нового, переносного значення.

Важливим показником продуктивності текстів з онімами є наявність значної кількості варіантів. В одному й тому самому творі або в різних його варіантах з одним і тим самим денотатом можуть співвідноситися різні найменування.

Отже, у фразеологізації бере участь не сам онім, а символічне значення, яким наповнюється онімічна оболонка в процесі функціонування в мовленні. Символізуючись, оніми трансформують семантичну замкненість, набувають ряду системних ознак, що свідчить про їх зближення з апелятивами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ДЖЕРЕЛ

1. Бадейкова В.М. Власні назви в замовляннях // Ономастика та етимологія : зб. наук. праць на честь 65-річчя І. М. Железняк. Київ, 1997. С. 7–8.
2. Белей Л. О. Нова українська літературно-художня антропонімія: проблеми теорії та історії. Ужгород, 2002. 175 с.
3. Белей О. О. Сучасна українська ергонімія (на матеріалі власних назв підприємств Закарпатської області): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 «Українська мова». Львів, 2000. 17 с.
4. Беценко Т. П. Особливості функціонування власних найменувань в українських народних думках // Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка. Мовознавство. Тернопіль, 2003. Вип.1. С. 105–109.
5. Бондаренко Г. І. Лексико-семантичний аспект чоловічих та жіночих імен в народних піснях // Питання сучасної ономастики : статті та тези VII Всеукраїнської ономастичної конференції (1–3 жовтня, 1997). Дніпропетровськ, 1997. С. 21–23.
6. Буслаев Ф. Древне-русская народная литература и искусство. Санкт-Петербург, 1861. Т. II. 429 с.
7. Бучко Д. Проблемні питання української ономастичної термінології // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. Випуск 356-359. Слов'янська філологія. Чернівці: Рута, 2007. С. 255-260.
8. Бучко Д. Г. Класифікація ойконімів України (словотвірно-мотиваційний аспект) // Наукові записки. Випуск 37. Серія: Філологічні науки (мовознавство). Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2001. С. 10-13.
9. Венжинович Н. Концептуалізація дійсності за допомогою власних назв у фразеологізмах української мови URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib> (дата звернення: 17.09.2019).

10. Вербич С. О. Гідронімія басейну Верхнього Дністра: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 «Українська мова» / Інститут української мови НАН України. Київ, 1999. 16 с.
11. Вересаєв В. А. Мифоантропонимы русского и сербского фольклора // Шоста республіканська ономастична конференція : тези доповідей та повідомлень (4–6 грудня, 1990) : у 2 кн. Одеса, 1990. Кн. 1. С. 24–25.
12. Веселовский С. Б. Ономастикон. Древнерусские имена, прозвища и фамилии. Москва.: Наука, 1974. 382 с.
13. Вінтонів Т.М. Антропоетоніми повісті М. Гоголя «Тарас Бульба» // Логос ономастики. №1 (2). 2008. С. 85–90.
14. Габорак М. Гідронімія Івано-Франківщини. Словник-довідник. Снятин: ПрутПринт, 2003. 284 с.
15. Галас К. Й. Назва як мовна одиниця (на матеріалі української мови). Ужгород, 1985. 46 с.
16. Глуховцева І. Функція власних назв у складі антиприслів'їв // Сучасний ономастичний простір Луганщини: матеріали VII Регіональної наук.-практ. конф. з ономастики / За ред. проф. К.Д. Глуховцевої. Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2010. С. 17-23.
17. Гоштанар У. Власна назва у складі фразеологізмів сучасної німецької мови : лінгвокультурологічна інтерпретація // Вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика». Вип. 17. Херсон, 2013. С. 79–81.
18. Демчук М. О. Слов'янські автохтонні особові власні імена в побуті українців XIV – XVII ст. – Київ: Наукова думка, 1988. 172 с.
19. Дергач Д.В. Специфіка лінгвістичної інтерпретації онімів як компонентів лексичної системи мови URL: http://irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu.gov/cgiirbis_64.exe?I1=2008_17_14.pdf (дата звернення: 02.09.2019).
20. Діц В. Ономастикон українських загадок // Вісник Прикарпатського університету ім. В. Стефаника. Філологія. Івано-Франківськ, 2011. Вип. XXIX–XXXI. С. 414-416.

21. Дорогович Н. Експресивне функціонування онімів в українських повстанських піснях // Вісник Прикарпатського ун-ту ім. В. Стефаника. Філологія. Івано-Франківськ, 2011. Вип. ХХІХ–ХХХІ. С. 443–447.

22. Дубина Н. М. Функції топонімів у веснянках. Записки з ономастики : зб. наук. праць. Одеса, 2000. Вип. 4. С. 47–54.

23. Дука Л. І. Прагматичний потенціал онімів та способи його актуалізації в тексті: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.02 – рос. мова / Дніпропетровський національний університет. Дніпропетровськ, 2002. 18 с.

24. Дякова Т.О. Вислови з компонентами-антропонімами як фрагмент мовної картини світу слобожан // Сучасний ономастичний простір Луганщини: матеріали VII Регіональної наук.-практ. конф. з ономастики / За ред. проф. К.Д. Глуховцевої. Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2010. С. 74-79.

25. Єфименко І. В. Українські прізвищеві назви XVI ст.: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 – укр. мова / Інститут української мови НАН України. Київ, 2001. 20 с.

26. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник. К.: Довіра, 2006. 703 с.

27. Жайворонок В. В. Символіка імені в контексті етнокультури // Науковий вісник Кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету. Київ. Вип. 5. 2001. С. 106-115.

28. Журавльова Н. М. Жіночі найменування у мові української народної лірики. Питання сучасної ономастики : статті та тези VII Всеукраїнської ономастичної конференції (1–3 жовтня, 1997). Дніпропетровськ, 1997. С. 59-61.

29. Заваринська І.Ф. Лінгвокультурна мотивація фразеологізмів з знімним компонентом в англійській, польській та українській мовах. Автореферат на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук. Київ, 2009. 21 с.

30. Захарченко Е. Г. О национальной специфике пословичных имен собственных. Питання сучасної ономастики : статті та тези VII Всеукраїнської ономастичної конференції (1–3 жовтня, 1997). Дніпропетровськ, 1997. С. 67-68.

31. Іванова Н. Г. Словотвірна характеристика лінгвістичних термінів з компонентом онім: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.02. – рос. мова / Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України. Київ, 1998. 20 с.

32. Калінкін В. Онімний простір та поетонімосфера: загальне і специфічне в обсязі й змісті // Наукові записки. Серія: Мовознавство. Тернопіль : ТДПУ, 2003. Вип.1. С. 24–27.

33. Калінкін В. М. Теоретичні основи поетичної ономастики: автореф. дис. ... доктора філол. наук: 10.02.02 – рос. мова; 10.02.15 – загальне мовознавство / Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. Київ 2000. 35 с.

34. Карпенко Ю.О. Ономастичні параметри фольклорних жанрів // Карпенко Ю.О. Літературна ономастика: Збірник статей. Одеса : Астропринт, 2008. С. 129-131.

35. Карпенко Ю.О., Мельник М.Р. Літературна ономастика Ліни Костенко: Монографія. Одеса: Астропринт, 2004. 216 с.

36. Керста Р. Й. Українська антропонімія XVI ст. Чоловічі іменування. Київ: Наукова думка, 1984. 151 с.

37. Кирдан Б. П. Антропонимы в украинских народных думах. Антропонимика. Москва, 1970. С. 322–328.

38. Коваль А. П. Знайомі незнайомці: Походження назв поселень України: Науково-популярне видання. Київ: Либідь, 2001. 304 с.

39. Ковальська Н.А. Ономастичний простір паремій URL: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/4455> (дата звернення: 10.10.2019).

40. Колесник Н. Заголовок як об'єкт ономастики // Науковий вісник Чернівецького університету. Слов'янська філологія : зб. наук. праць. Чернівці, 2006. Вип. 276-277. С. 479-487.

41. Колесник Н. Онімний простір та онімне поле як категорії структурування об'єкта дослідження у фольклорній ономастиці // Українська мова. 2013. № 4. С. 124-134.

42. Колесник Н. С. Загальна характеристика ономастикону закарпатської народної казки // Наукові записки. Мовознавство. Тернопіль, 2004. Вип. 1. С. 121-137.

43. Колесник Н. С. Здобутки та перспективи української фольклорної ономастики на всеслов'янському тлі // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства : зб. наук. праць. Ужгород, 2001. Вип.4. С. 258–261.

44. Колесник Н. С. Імена в народній пісні // Літературна ономастика української та російської мов: взаємодія, взаємозв'язки. Київ, 1992. С. 53-59.

45. Колесник Н. С. Особливості гуцульської антропонімії: (на матеріалі пісенного фольклору) // Вісник Прикарпатського університету імені Василя Стефаника. Філологія (мовознавство). Івано-Франківськ, 2008. Вип. XIX–XX. С. 53–56.

46. Колесник Н. С. Особливості ономастикону в українських народних піснях, записаних Іваном Франком // Іван Франко: дух, наука, думка, воля : матеріали Міжнарод. наук. конгресу, присвяченого 150-річчю від дня народження Івана Франка (Львів, 27 вересня – 1 жовтня, 2006). Львів, 2010. Т. 2. С. 104–112.

47. Колесник Н.С. Онімний простір українського пісенного фольклору: семантичний, структурний та функціональний аспекти: дис. доктора філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 «Українська мова». Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці, 2017. 441 с.

48. Кравчук А. М. Польська фразеологія з ономастичним компонентом. Автореферат на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук. Київ, 1999. 24 с.

49. Кравчук А. М. Що означають власні імена людей у фразеології лінгвістиці // Нова педагогічна думка. 1998. № 2. С. 61–65.

50. Круть Ю. З. Топоніміка в епічній та обрядовій пісенності східних слов'ян // Народна творчість та етнографія. 1989. № 1. С. 26–29.

51. Курилович Е. Положение имени собственного в языке // Очерки по лингвистике. Москва: Изд-во иностранной литературы, 1962. С. 251–266.

52. Курушина М. Мовно-культурна специфіка онімів українських чарівних казок. *Studia linguistica* : зб. наук. праць. Київ, 2012. Вип. 6. С. 61–67.

53. Куцик О. Прислів'я і приказки з ономастичним компонентом як лінгвокультурні тексти (на матеріалі російської та української мов). URL: http://dspu.edu.ua/native_word/wp-content/uploads/2016/04/2013-25.pdf (дата звернення: 21.09.2019).

54. Лавриненко С. Т. Правосуд'єтна інформативність онімної системи українських народних балад // Слов'янський збірник : зб. наук. праць. Одеса, 2011. Вип. XIV–XV. С. 231–239.

55. Лавриненко С. Т. Типізація власного імені в українській народній казці С. Т. Лавриненко // Питання сучасної ономастики : статті та тези VII Всеукраїнської ономастичної конференції (1–3 жовтня, 1997). Дніпропетровськ, 1997. С. 111–112.

56. Лазоришин И. И. Об исторической основе имени былинного героя Добрыни Никитича // Науковий вісник Ужгородського університету. Філологія : Ономастичні студії. Ужгород, 1996. Вип. 2. С. 26–28.

57. Лукінова Т. Б. Власні назви в східнослов'янських замовляннях Т. Б. Лукінова // Ономастика та етимологія : зб. наук. праць на честь 65-річчя І. М. Железняк. Київ, 1997. С. 114–130.

58. Лучик В. В. Автохтонні гідроніми Середнього Дніпро-Бузького межиріччя. Кіровоград, 1996. 235 с.

59. Магрицька І. В. Антропоніми та їх функції у весільних піснях Луганщини // Питання сучасної ономастики : статті та тези VII

Всеукраїнської ономаст. конференції (1–3 жовтня, 1997). Дніпропетровськ, 1997. С. 116–117.

60. Максимович М. А. Дни и месяцы украинского селянина (IV июнь) // Мистецтво. Фольклор. Етнографія : наукові записки ІМФЕ. Київ, 1947. Т. 1. С. 220–250.

61. Масенко Л. Т. Українські імена і прізвища. Київ: Т-во «Знання» УРСР, 1990. 48 с.

62. Мацьків П. Концептосфера Бог в українському мовному просторі : монографія. Дрогобич, 2007. 332 с.

63. Мілева І. В. Конотативні власні назви в евфемістичних фразеологізмах // Лінгвістика. Луганськ: Альма-матер, 2005. № 3 (6). С. 90–95.

64. Мойсієнко А. К. Образний світ онімного слова // Дивослово. 2006. № 4. С. 34–37.

65. Мороз О. А. Фразеологічні одиниці з компонентом «власне ім'я» в сучасній українській мові : структурно-семантичний аспект : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Донецьк, 2002. 20 с.

66. Невідомська Л., Редьква М. Пропріальні назви із затемненою семантикою у структурі української народної чарівної казки // Вісник Прикарпатського університету ім. В. Стефаніка. Філологія. Івано-Франківськ, 2011. Вип. XXIX–XXXI. С. 398–402.

67. Нечуй-Левицький І. Світогляд українського народу: Ескіз української міфології. Київ, 1992. 88 с.

68. Номис М. Українські приказки, прислів'я і таке інше. Київ: Либідь, 1993. 768 с.

69. Онищенко Г. А. Власні імена людей в структурі української народної загадки // Питання сучасної ономастики : статті та тези VII Всеукраїнської ономастичної конференції (1–3 жовтня, 1997). Дніпропетровськ, 1997. С. 139.

70. Ономастичні студії в Україні (дисертаційні дослідження, захищені у другій половині ХХ – на початку ХХІ століть): Бібліографічно-інформаційний довідник / Упорядник М. М. Торчинський. Хмельницький: ХНУ, 2007. 122 с.

71. Павликівська Н. М. Мікрогідронімія Вінниччини: від емпірики до узагальнень. Монографія. Вінниця: ТОВ «фірма «Планер»», 2014. 292 с.

72. Павликівська Н.М. Питання української псевдонімії ХХ століття. Вінниця: Глобус-прес, 2009. 386 с.

73. Панекіна Т. І. Назва Київ в українських прислів'ях та приказках // Записки з ономастики : зб. наук. праць / відп. ред. Ю. О. Карпенка. Одеса, 1999. Вип. 2. С. 48–51.

74. Панекіна Т. І. Потамонім Дніпро в українських прислів'ях та приказках // Українська пропріальна лексика : матеріали наукового семінару (13-14 вересня, 2000). Київ, 2000. С. 129.

75. Пасік Н. М. Власні назви в українській фразеології та пареміології : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ : Київ. нац. ун-т, 2000. 20 с.

76. Пахомова С. М. Билини київського циклу як джерело вивчення давньоукраїнської антропосистеми // Студії з ономастики та етимології 2006 / відп.ред. О. П. Карпенко. Київ, 2006. С. 113–123.

77. Пилаш М. И. Мифоантропонимия русских и венгерских сказок // Науковий вісник Ужгородського університету. Філологія. Ономастичні студії. Ужгород, 1996. Вип. 2. С. 42–59.

78. Плугатор Г. Літературний ономастикон поезії визвольних змагань // Наукові записки. Філологічні науки (мовознавство). Кіровоград, 2001. Вип. 37. С. 208–210.

79. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии. Москва: Наука, 1988. 192 с.

80. Познанська В. Д. Антропоніми як компонент фразеологічних одиниць сучасної української мови // Значение языковых единиц в

сравнительном и типологическом аспектах. Донецк : ДонГУ, 1995. С. 151-157.

81. Познанська В. Д., Медведєва С. Р. Семантичні видозміни топонімів у складі фразеологізмів української мови URL: <http://jvestnik-b.donnu.edu.ua/article/viewFile/2497/2531> (дата звернення: 17.10.2019).

82. Порпуліт О. Семантика власної назви в казковому тексті // Наукові записки. Філологічні науки (мовознавство). Кіровоград, 2001. Вип. 37. С. 212–216.

83. Порпуліт О. О. Ономастичний простір українських чарівних казок (у зіставленні з російськими казками): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 – укр. мова / Одеський державний університет ім. І. І. Мечникова. Одеса, 2000. 217 с.

84. Потебня О. О. Естетика і поетика слова: збірник / пер. з рос. А. І. Колодна ; упоряд., вступ. ст., приміт. І. В. Іваньо, А. І. Колодної. Київ, 1985. 302 с.

85. Приймак О. О. Ономастичний словотвір у сфері термінології та номенклатури (на матеріалі кулінарної лексики): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 – укр. мова / Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2002. 252 с.

86. Прислів'я та приказки : Людина. Родинне життя. Риси характеру / Упоряд. М. М. Пазяк; Відп. ред. С. В. Мишанич; Акад. наук Укр. РСР; Ін-т мистецтвознав., фольклористики та етнографії ім. М. Т. Рильського. Київ : Наук. думка, 1990. 528 с.

87. Прислів'я та приказки : Природа. Господарська діяльність людини / Упоряд. М. М. Пазяк; Відп. ред. С. В. Мишанич; Акад. наук Укр. РСР; Ін-т мистецтвознав., фольклористики та етнографії ім. М. Т. Рильського. Київ : Наук. думка, 1989. 480 с.

88. Пчилка О. Украинские колядки (текст волынський) // Киевская старина. 1903. Кн. 4. С. 132-160.

89. Рак Л. К. Ономастичні етимології у працях фольклористів останніх сторіч // Республіканська ономаст. нарада : тези. Київ, 1962. С. 199–200.
90. Редьква Я. П. Інтернаціональний словник ономастичної термінології (короткий огляд стану справ і пропозицій від України) // Студії з ономастики та етимології. 2006. Київ, 2006. С. 124-129.
91. Редько Ю. К. Довідник українських прізвищ. Київ: Радянська школа, 1969. – 255 с.
92. Роспонт С. Перспективы развития славянской ономастики. // Вопросы языкознания. 1962. № 4. С. 9–19.
93. Русанівський В., Єрмоленко С. Наші імена та прізвища. Власні назви // Життя слова. Київ. 1978.
94. Сенько І.М. Ім'я і прізвище як один із засобів етнічної ідентифікації у народних сміховинках-анекдотах // Науковий вісник Ужгородського університету. Філологія. Ономастичні студії. Ужгород, 1996. Вип. 2. С. 59–64.
95. Скрипник А. Г. Фразеологія української мови. Київ: Наукова думка, 1973. 279 с.
96. Скрипник Л. Г. Власні назви людей в українській народній фразеології // Мовознавство. 1970. №2. С. 54–65.
97. Скрипник Л. Г., Дзятківська Н. П. Власні імена людей: Словник-довідник / За ред. В. М. Русанівського. Київ: Наукова думка, 1996. 335 с.
98. Словник української ономастичної термінології / Уклад. Д.Г. Бучко, Н.В. Ткачова. Харків : Ранок – НТ, 2012. 256 с.
99. Смерчко А.К., Куцик О.А., Колечко М.Д. Ономастика: культурологічний аспект (матеріали до спецсемінару): Навчально-методичний посібник. Дрогобич: РВВДП, 2009. 54 с.
100. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного. Москва : Наука, 1973. 366 с.
101. Суперанская А. В. Апеллятив – онома // Имя нарицательное и собственное / Отв. ред. А. В. Суперанская. Москва: Наука, 1978. С. 5-34.

102. Суперанская А.В. Товарные знаки и знаки обслуживания // В пространстве филологии / ДонНУ. Филол. фак-т. Донецк: ООО „Юго-Восток ЛТД”, 2002. С. 55–71.
103. Сухомлин І. Д. Питання антропоніміки в українській мові. Дніпропетровськ: Вид-во Дніпропетр. ун-ту, 1975. 110 с.
104. Сучасна українська літературна мова: Лексика і фразеологія / За заг. ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1973. 439 с.
105. Теория и методика ономастических исследований / Отв. ред. А. П. Непокупный. Москва: Наука, 1986. 255 с.
106. Торчинський М. М. Реалізація концепту ‘Людина’ в українському антропоніміконі (на матеріалі фольклорних особових назв) // Актуальні проблеми філології та перекладознавства : зб. наук. праць. Хмельницький, 2005. С. 32–35.
107. Торчинський М. М. Аналіз власних назв як специфічних мовних одиниць // Актуальні проблеми філології та перекладознавства: Зб. наук. пр. Ч. II, вип. 3 / Ред. кол.: В. В. Левицький, Л. І. Белехова та ін. Хмельницький: ХНУ, 2007. С. 223–226.
108. Торчинський М. М. Поетоніміка України: історія становлення і перспективи розвитку (на матеріалі дисертаційних досліджень) // Записки з українського мовознавства / Відп. ред. О. І. Бондар. Одеса: Астропринт, 2006. Випуск 16. С. 332-340.
109. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови: Монографія. Хмельницький: Авіст, 2008. 550 с.
110. Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: В. М. Русанівський (співголова), О. О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та ін. 2-ге вид., випр. і доп. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.
111. Федонюк В. Слов’янська антропонімічна лексика у складі фразеологічних одиниць (культурологічний аспект) // Матеріали міжнародної

славістичної конференції пам'яті професора Костянтина Трофимовича. Львів: Літопис, 1998. т. I. С. 391–395.

112. Фірсова Ю. А. Когнітивний підхід до вивчення фразеологізмів з топонімічним компонентом // Семантика, синтактика, прагматика мовленнєвої діяльності. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції. Львів «Літопис», 1999. С. 96-100.

113. Фомин А. А. Литературная ономастика в России: итоги и перспективы // Вопросы ономастики. Екатеринбург, 2004. № 1. С. 108–120.

114. Фразеологічний словник української мови / АН України, Ін-т укр. мови; [уклад.: В. М. Білоноженко та ін., редкол.: Л. С. Паламарчук (голова) та ін.]. Київ : Наук. думка, 1993.

115. Франко І. Я. Причинки до української ономастики // Зібрання творів у п'ятдесяти томах. Київ: Наукова думка, 1982. Т. 36. С. 391-426.

116. Хлисту́н І. В. Власна назва в українській поезії II пол. XX ст. (семантико-функціональний аспект): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 – укр. мова / Уманський державний педагогічний університет ім. Павла Тичини. Київ, 2006. 236 с.

117. Хома Н. Ономастичний простір в українських фразеологізмах (прислів'ях, приказках) // Вісник Прикарпатського університету ім. В. Стефаника. Філологія. Івано-Франківськ, 2011. Вип. XXIX–XXXI. С. 411–413.

118. Хома Н. Функції топонімів в українських пареміях // Науковий вісник Чернівецького університету. Слов'янська філологія : зб. наук. праць. Чернівці, 2007. Вип. 356–359. С. 443–447.

119. Худаш М. Л. З історії української антропонімії. Київ: Наукова думка, 1977. 236 с.

120. Худолій А.О., Нікітюк Л.М. Лінгвокультурологічні аспекти при перекладі фразеологічних одиниць з топонімічним компонентом // Наукові записки. Серія «Філологічна». Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія». Вип. 34. 2013. С. 252-255.

121. Чебанюк О. Календарні хрононіми в українській традиційній культурі та фольклорі // Українознавчий альманах. 2012. Вип. 8. С. 194-196.
122. Черемних О. В. Функціонування жіночих антропонімів в українських і болгарських народних піснях // Питання сучасної ономастики : статті та тези VII Всеукраїнської ономастичної конференції (1–3 жовтня, 1997). Дніпропетровськ, 1997. С. 191–192.
123. Чучка П. П. Антропонімія Закарпаття. Вступ та імена: Конспект лекцій. Ужгород: Вид-во Ужгородського ун-ту, 1970. 102 с.
124. Швець А.І. Предметно-номінативна класифікація онімів та місце в ній фольклорних онімів // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. ВИПУСК 13'2015. Серія 9. Сучасні тенденції розвитку мов. С. 227-234.
125. Шубак Г. Власна назва у малих фольклорних жанрах // *Ukrajnistika: minulost, přítomnost, budoucnost II*. Brno, 2009. S. 343–348.
126. Шульган О. Соціолінгвістика й еколінгвістика: точки перетину в ойконімії України ХХ століття // *Мова і суспільство*. 2014. Вип. 5. С. 23–27.
127. Шульгач В. П. Праслов'янський гідронімний фонд (фрагмент реконструкції). Київ: Інститут української мови НАН України, 1998. 368 с.
128. Юдин А. В. Мифотопонимия украинских и белорусских заговоров (на примере топонима Сион). *Язык культуры: Семантика и грамматика. К 80-летию со дня рождения академика Никиты Ильича Толстого (1923-1996)* / отв. редактор С. М. Толстая. Москва, 2004. С. 295–308.
129. Юдин А. В. Ономастикон русских заговоров: Имена собственные в русском магическом фольклоре. Москва, 1997. 319 с.
130. Якубовская С.С. Ономастическое пространство русских и украинских волшебных сказок. *Літературна ономастика української та російської мов: взаємодія, взаємозв'язки* : зб. наук. праць. Київ, 1992. С. 67–72.

ДОДАТКИ

Додаток А

Антропонімійні компоненти

1. Андрею, не будьте свинею, коли вас люди величають
2. Андрію, Андрію, на тобі коноплі сію, дай мені, Боже, знати, з ким буду шлюб брати
3. Андрушку, їж юшку, а я мясце, бо мене дитина ссе
4. Балакай, Климе, нехай твоє не згине
5. Бас гуде, скрипка грає, Ігнат мовчить, а все знає
6. Бджола каже: «Годуй мене до Івана, я зроблю з тебе пана»
7. Без Івана не було б пана
8. Без Кіндрата пуста хата
9. Без нашого Гриця вода не освятиться
10. Без одного Василя, обійдеться весілля
11. Бери, Петре, на розум
12. Бігав не за Настею, а за її хатою
13. Божевільний Марку, ходиш по ярмарку, ні купуєш, ні торгуєш, тільки робиш сварку
14. Будь собі, Семене, без мене
15. В кожному році два Миколи: на першого Миколи не буває холодно ніколи, а на другого Миколи не буває тепла ніколи
16. В лютім Дорота заповідає сніги і болота
17. Варвара кусок ночі ввірвала, а дня приточила
18. Варвара мостить, Сава гвоздить, а Микола кріпить
19. Василь бабі сестра у перших
20. Ваша Катерина нашій Орині двоюрідна Одарка
21. Вбери й пенька, то стане за Панька
22. Видно, що Солоха пироги пече – всі ворота в тісті

23. Вирвався, як Пилип з конопель
24. Від Варки заблудив до Одарки
25. Влітку і качка — прачка, а взимку і Тереся пе береться
26. Гаврило з Богом говорило
27. Гарно наша Гапка жито жне, що і серпа в руки не бере
28. Гляну на вид, то й скажу, що Демид
29. Гриць наварив, Гриць і поїв
30. Гріє Бог Андрушка і без кожушка
31. Гуляй, Семене, я до тебе, а ти до мене
32. Дай Боже, аби з Івана ніколи не було пана
33. Де піде Теря, все їй гірка вечеря
34. Дістав Гаврило, аж йому не мило
35. Для нашого Федота не страшна робота
36. До Дмитра дівка хитра, а після Дмитра ще хитріша
37. До Дмитра дівка хитра, а після Михайла хоч за попихала
38. До Дмитра дівка хитра, а по Дмитрі по сім за цибулю
39. До Дмитра дівка хитра, а по Дмитрі стріне собаку та й питається:
«Дядьку, чи ви не з сватами?»
40. До Іллі зробити сіно – наче пуд меду в нього вкласти
41. До Іллі рій під гилі, а по Іллі рій на гилі
42. До Іллі сіно і під кущем сушать, а після Іллі й на кущі не сохне
43. До Іллі хмари ходять за вітром, а з Іллі – проти вітру
44. До Миколи не буде літа ніколи: не сій гречки і не стрижи овечки
45. До Петра молочка відерце, а по Петрові – глек, та й то неповний
46. До Петра, не сподійся тепла, а по Петрі, вже й по теплі
47. До роботи – в Гриця порвані чоботи
48. До святого Івана робить муха на пана
49. Добре говорив святий Тома, що в грудні найліпше сидіти дома.
50. Добрий Мартин, коли є алтин
51. Доки є земелька, доти й розум в Омелька

52. Дочекався Луки, ані хліба, ні муки
53. Дурний Грицько млинці пекти, він краще тістечко з'їсть
54. З Богом Парасю, коли люди хотять
55. З нашого Андрушка ні м'яса, ні юшка
56. З Федора-студита стає холодно й сердито
57. З Юрія хороводи, з Дмитрія – вечорниці
58. За Марка не було сварки, за Мися взялися
59. За свою працю хоч напийся, Яцю
60. Заплач, Матвійку, дам копійку
61. Засмієсь, Матвійку, дам копійку!
62. Зібрав бог пару – Карпа і Варвару
63. Зібралися два Андрухи: один сліпий, а другий глухий
64. Зле на Прокопа, коли змокне копа
65. Знає Марта по чому крупів кварта
66. Знайшов би й десять, якби не Олеся
67. Знайшов би й Десять, якби не Олеся
68. Зозуля кує тільки до Петра, а потім мандрикою вдавиться
69. І Гнат не винуват, і Килина не винна, тільки хата винувата, що впустила на ніч Гната
70. І мох, і трава, і Мелашка крива
71. І у Відні є люди бідні
72. Іван – Іваном, на віки віком
73. Іван ні Богу ні нам
74. Іван робить – Іван їсть, Іван не робить – має піст
75. Іване бідний, тягни пиріг спідний
76. Іване, не гайся, робиш не робиш – хитайся
77. Ілля на полі копи лічить
78. Їж, Левко, хоч і глевко
79. Їж, Мартине, мати ще підкине
80. Їж, Петре, поки тепле

81. Їхав до Хоми, а заїхав до куми
82. Його мати моїй матері двоюрідна Параска
83. Казав Максим, сховайся з тим
84. Казала Настя – як удасться
85. Казала Феся, що щастя й дома знайдеться
86. Клим вдома – Хоми нема, Хома вдома – Клима нема
87. Кожен Іван має свій план
88. Кожна птиця знайде свого Гриця
89. Кожний Івась має свій лас
90. Коли на Юрія дощ і грім, буде радість людям всім
91. Коли не вчився Іванком, то Іваном вже тяжко вчитись
92. Коли хоче Хома, то буде робити і вдома
93. Куди Макар телят не ганяв
94. Куме Андрею, не будьте свинею!
95. Купила Олена сережки зелені, як наділа у вуха, славна була дівуха
96. Лиш до Іллі добрі білі
97. Лізь Марку, хоч у тісну шпарку
98. Лус, тріс Хому, тай по всьому
99. Любила Якова, та не всякого
100. Люди з базару, а Назар на базар
101. Маєш, Даниле, те, що зогниле
102. Максим бреше, як лисого чеше
103. Марина м'ягка як глина, а Євдоха твердша троха
104. Марку, Марку, не роби сварку
105. Марта дідька варта
106. Масти Федя медом, а Федь усе Федьом
107. Микитиха тісто місить, а Микита діти тішить
108. Микито, чи ти то? Не я то, то мій тато
109. Микола робив кола, а Микита сани, Микола їхав кіньми, а Микита псами

110. Миколай продав маму за малай, а дитину за торбину, а самий ходить як бугай
111. Мила тобі Маруся, то сам з нею й цілуйся
112. Між людьми Ілько, а дома шалько
113. Мусій, гречку сій, як хочеш кашу їсти
114. На Андрія треба кожуха-добродія
115. На безриб'ї і рак риба, на безлюдді і Хома чоловік
116. На бідного Макара всі шишки валяться
117. На бідного Хому і дерева пада
118. На Бориса і Гліба берися до хліба
119. На Давида, не зич у жида
120. На Івана Купала баба муки не мала, на святого Петра пирогів напекла
121. На Іллі до обіду літо, а після обіду осінь
122. На Іллі новий хліб на столі
123. На Миколи, або ніколи
124. На Михайла зима саньми приїхала
125. На Петра Вериги розбиваються криги
126. На Петра-Вериги, половина снігу і криги
127. На Семена горобці збираються в табунці
128. На Семена-Юди боїться кінь груди
129. На Теплового Олексі риба хвостом лід розбиває
130. На тобі, Гавриле, що мені не миле
131. На тобі, Даниле, що мені не миле
132. На Юрія роса – не треба коням вівса
133. На Юрія сіна коню кинь та й вила закинь
134. На Юрка сховається в житі курка
135. Надулася на малай, що її не взяв Миколай
136. Наша Параня усе встає з раня
137. Наша Парася на все здалася
138. Наша Федора до роботи хвора

139. Нашій Горпині гарно і в хустині
140. Нашій Катрі полегшало: то не їла, а тепер і не балакає
141. Нашому Івану нема талану
142. Не беру тебе, Настю, але твою працю
143. Не буде Галя, буде другая
144. Не в кожній Насті однакове щастя
145. Не вилась любистком, то й покохалась з Ониськом
146. Не вмер Гаврило – галушка вдавила
147. Не все в середу Петра
148. Не всякому по Якову
149. Не втне Панько тіста, бо ячмінне
150. Не гляди Наці, але її праці
151. Не дам за Олену і кітку луплену
152. Не для Гриця паляниця
153. Не журись, Семене, що грошей немає в мене, прийде час, що і в тебе не буде
154. Не кожна Ганна і гарна
155. Не кожна Настя, має однаке щастя
156. Не люблю тебе, Тацю, але твою працю
157. Не хвались на Юрія посівом, а хвались на Миколи травою
158. Нема правди у Максима, бреше як собака, ще й кліпає очима
159. Нема що робити, треба Пилипа женити
160. Нещасному Макару нема ніде талану
161. Овдію, п'єш цілу неділю, а я тобі, Овдію, та й нічого не вдію!
162. Одарочка та Дем'ян побилися за бур'ян
163. Ой Семене, Семене, прийди в вечір до мене
164. Ой, сину Давидів, хліб би ся тобі привидів
165. От маєш, Гандзю, книш, тобі грають, а ти спиш
166. Парочка – Мартин та Одарочка

167. Перший спас час припас, Петро і Павло – два прибавив, Ілля-пророк – три приволок
168. Після Івана Купала не треба жупана
169. Пішла Гандзя в поле жити, а забула серпа взяти
170. Пішла Гандзя по горіхи, та й набрала чотири міхи, в кожному міху по горіху, наробила Гандзя сміху
171. Пішло, як з Петрового дня
172. Побили Хому за Яремину вину
173. Полюбила пана, втратила Івана
174. Посидь, Уляно, бо ще рано!
175. Празник – Іван Бражник
176. Прийшли Євдокії, дядькові затії: плуги чинити, борону точити
177. Прийшов Петро – вирвав листок, прийшов Ілля – вирвав і два, а прийшов спас – бери рукавиці про запас, прийшла пречиста – на дереві чисто, прийшла Покрова – на дереві голо
178. Про мене, Мартин, хоч головою об тин
179. Про мене, Семене, хай усі коло мене, аби я зверху
180. Про одного Василля, таки буде весілля
181. Пустив Бог Микиту на волокиту
182. Пустий господар по Кіндраті – не має ще кожуха в хаті
183. Раз у рік – Петра
184. Розказав Мирон рябої кобили сон
185. Розпережись, Максиме, може, ще поміститься
186. Ростом з Івана, а розумом з болвана
187. Савка, аж шкура на ньому горить
188. Святий Миколаю, дай горівки, бо вмираю
189. Семен муки, Семен дров, Семен туди, звідки знов
190. Семен сидить, в дутку грає – Іван мовчить, бо все знає
191. Семене, іди сядь коло мене
192. Сиди Фекло поки не смеркло

193. Сиди, Тетяно, бо ще рано
194. Сидить Семен під кручею, ловить раки онучею
195. Сіно – до Юрка, а хліб – до Ілька
196. Скує Кузьма-Дем'ян – до весни не розкувати
197. Совайся, Нечипоре, по гарячій сковороді
198. Спекла Луця – не схоче їсти й цюця
199. Сподобав собі Олену коло лену
200. Споживай, Федьку, от хрін, то редьку
201. Стецько з печі – торбу на плечі
202. Стецько з печі, Стецько – на піч
203. Сьорбай, Андрушко, добра юшка: мала матір свиням дати
204. Табака гарна, терла жінка Ганна, стара мати вчила її м'яти, дочки розтирали, в ріжки насипали
205. Там то Гандзя, там то зух, там обличчя, як пампук
206. Танцюй, Мар'яна, поки не викопалась яма
207. Ти Марина, я Матвій, ти не моя, я не твій
208. Тільки й рідні, що в Києві Химка
209. То ще була Гапа
210. Товчеться, як проклятий Марко по пеклі
211. Тої ласки найду і в Параски
212. Треба добре дбати, аби не купувати: сіна – до Юрка, хліба – до Ілька
213. Тягне Данило, хоч йому немило
214. У Василя весілля, а курці смерть
215. У всякої Домашки свої замашки: одна любить ложки та чашки, а інша – сережки та пряжки
216. У Гаврила пили та його й побили
217. У лінивої Хими свято щоднини
218. У Микити не купити
219. У нас два Єгорія: один голодний, другий холодний
220. У нас сьогодні Луки: ані хліба, ані муки

221. У нашого Омелька невелика сімейка: тільки він та вона, та старий та стара, тільки Сидір та Нестірко, та діток шестірко, та батько та мати, та їхні три брати
222. Удалося, як тій Солосі
223. Уже й Стьопа борщем хлопа
224. Учи Івана на цимбалах, а він вперто на дудку грає
225. Хапай, Петре, поки тепле
226. Хома купив, Хома п'є, бо у Хоми гроші є
227. Хома, сиди вдома, роби веретінці, буде тобі, буде мені, буде й твоїй жінці
228. Хороший, як Микитина свита навиворіт
229. Хто святкує на Пилипа, той буде голий, як липа
230. Чи дуб, чи липа, нині святого Пилипа (про священика, який велів мирянам угадувати свято)
231. Чи це не той Микита, що з вильотами свита
232. Чого Івась не навчиться, того й Іван не буде знати
233. Чотири свічки спалила, поки Гриця умила, а п'ятий каганець, такий Грицько поганець
234. Чуєш Антоній, віддай мені коні
235. Штурх Панька в око, бо Панько і так сліпий
236. Шукає Хима Юхима, а Юхим біля неї
237. Юрій з водою, а Никола з травою Юрій з теплом, а Никола з кормом
238. Юрій з хати всіх на поле вижене
239. Я до Олени, а вона до мене
240. Я до своєї Параски скачу через перелазки
241. Як гарна Параска, то гарна й запаска, коли ж вона, як мулиця, то не вабить і спідниця
242. Як же Гандзю не кохати, як вона вміє брехати
243. Як з Прокопом, так і без Прокопа
244. Як Кузьма з медом, то Михайла з ледом

245. Як Микита воли мав, то Микита кумував, а як воли одпали, кумувати просить перестали
246. Як Михайло закує, то Микола розкує
247. Як на стрітення півень води нап'ється, то на Юрія віл напасеться
248. Як Настя, то й буде щастя
249. Як не запряде до Іллі, то не буде у млині
250. Як не придбаєш до Луки, то не буде ані хліба, ані муки
251. Як не як, а Хома пияк
252. Як по Петру, то й по теплу
253. Як прийде Ілля, то наробить у полі гнилля
254. Як у поле – Анцю в боці коле, як до танцю – вже не коле Анцю
255. Яка Настя, таке з нею щастя
256. Якби не Михайло, то я б не вбиралась файно
257. Якби Хомі гроші, був би і він хороший, а нема – всяк мина
258. Який Сава, така й слава
259. Який Сидір, така й Гапка, який кожух, така й латка
260. Який Хомка, така й його жонка

Топоніміїні компоненти

1. А ви часом не з Брехунівки?
2. А відки йдете, Іване? – Та з Єгипту, єгомосць
3. А до Межибожа кіз кувати!
4. Або будемо на Русі, або пропадемо усі
5. Аж Київ видно
6. Бігла собака у Петрівку через лід
7. Бував я в Буваличах і видав Видаличі
8. Були ляхам Жовті Води, буде ще й Пилява
9. В нашім короваю вода з Дунаю
10. В Суражі все люди вражі
11. Велика Руська мати
12. Виріс, як поліський злодій
13. Від Дніпра до Сян буде колись один лан
14. Від Карпат і до Паміру наші люди прагнуть миру
15. Від Києва до Кракова – всюди біда однакова
16. Відкривати Америку
17. Ворскла – річка невеличка, а берег ламає
18. Де Крим, де Рим, а де попова груша
19. Де ти поза Уманню ходиш?!
20. Дивиться на Європу Уолл-стріт, як на сало кіт
21. Дід із Сасова, а вона до засува
22. Для усього тепер світу віє чадом з Уолл-стріту
23. До Дуліб на свій хліб
24. Доведе язик не тільки до Києва, але й до кия
25. Довелося тікати панам за Карпати
26. Дон Доном, а найкраще вдома

27. Думав фашист наїстись на Україні сала, а ми як нагодували, то й шкіра відстала

28. Дурень до Києва, дурень і з Києва.

29. Дурний і в Києві не купить розуму

30. Єгипетська кара

31. Єгипетський полон

32. З Вересочі повилазили очі

33. З нудьги та поїдемо в Деньги

34. За короля Ольбрахта загинула в Польщі шляхта

35. За Хмельниченка Юрася Україна звелася

36. Заїхав за Дунай, та й додому не думай

37. Заробив як Пуня в Таврії

38. Збараж гудьмо, в Збаражі будьмо

39. Звичме, московська напасть

40. Знає фашист Чорне море: там спіткало його горе

41. Золотоноша з золота, а Лубни з лубків.

42. І в Відні люди бідні

43. І в Парижу не їдять хліба з рижу

44. І на мудрім дідько на Лису гору їздить

45. І на Поділля не росте хліб на кіллю

46. І на Поділля пліт ковбасами не горожений

47. Іди, зимо, до Бучина, бо вже ти нам надокучила

48. Карфаген повинен бути зруйнованим

49. Китайська стіна

50. Коломия не помя, Коломия місто

51. Лихо, та не тихо: коло Махновки цигане облягли

52. Лотоцький, не думай, що ти граф Потоцький, бо ти вех (паламар)

села Бабех

53. Має щастя, як Дорожів

54. На Україні добре жити: мед і вино пити

55. На городі бузина, а в Києві дядько
56. На кого біда нападе, то до Києва іде, а як біда минеться, то він і з

Броварів вернеться

57. На Поділе їдь, а ріпу сій
58. На Поділлю хліб по кіллю, а ковбасами хлів городять
59. На Поділлю хліб по кіллю, а ковбасами хлів плетений
60. На Подолі всього доволі
61. Наче з Кирилівки вискочив
62. Нема слободи, як на Україні
63. Нещасна, як Подольська корова
64. Ні, хлопці! его пора в Московію послати – там з его буде пан
65. Ніжин більший від Носівки одною хатою
66. Обійшовся, як Сахно в Кара тулі
67. Одно око до нас, а друге на Кавказ
68. Ой далеко до города Києва, а від Києва до Полтави, а з Полтави аж

до Варшави

69. Ой нема то так нігде, як у нас на Вкраїні, ані пана, ані холопа, ані там унії

70. Оце виріс з поліського злодія
71. Пани однакові, що в вас, що в Кракові
72. Перейшов і Крим, і Рим, і мідні труби.
73. Підеш до Печери – ляжеш спати без вечері
74. Піди до Кракова, всюди біда однакова
75. Піди за Бескиди – не збудешся біди
76. Піди за Карпати, то й там треба бідувати
77. Піду на Низ, щоб ніхто голови не гриз
78. Пішла баба за Дунай, то й ні про що не думай
79. Пішла біда до Босир та й виїла з бочки сир, а як пішла до Циган,

там їй стався саксаган

80. Пішов на Вкраїну, на степи, на вольнії землі

81. Поживився, як турок під Очаковим
82. Поїдь навіть і до Львова – всюди біда однакова
83. Поїхав як у Крим по сіль
84. Поїхати в Храпівку
85. Попи однакові, що в нас, що в Кракові
86. Потрібний як чорт у Кохавині
87. Про Київ не жахайсь, Волиня пригортайсь, а Покуття тримайсь
88. Провадь мене і до Вени, а не зробиш пана з мене
89. Пройти Крим і Рим і мідні труби
90. Пропав, як швед під Полтавою; Була Росія царська, стала

пролетарська

91. Рано татарам на Русь іти
92. Рогатин Богові побратим
93. Розжився як під Очаковом
94. Сидить як турецький паша
95. Славний козак Максим Залізник – славнішеє Запоріжжя
96. Став лев англійський для Уолл-стріту свійський
97. Старший Галич відо Львова
98. Стерло би ті, як Бачинську гору
99. Сухий марець, мокрий май – буде жито, як Дунай
100. Тверда Русь – все перебуде
101. Ти з-за Дніпра, я з-за Десни
102. То такий робітник, що собі й на Хребті-горі світа знайде
103. У Диканьці дівки модні – всі гуляють, хоч і голодні
104. У Києві не женись, а в Ромнах коней не міняй.
105. У Кутині всі наче поплутані
106. У Лавру, що в шинок, не йдуть без грошей
107. У Луцьку все не по-людську
108. У ляхів – пани, на Москві – реб'ята, а у нас – брати
109. У нас тепер електрики хоч на три Америки

110. У Римі був, а Рима не бачив
111. У Росії цар, у городі пан, у селі піп найбагатшими людьми були, та к чорту загули
112. Упертий, як свиня з Варшави
113. Фашист думав Дніпро переплеть – і пішов на дно раків ловить;
114. Фашист з України пішов без підошов
115. Хоч пойдеш за Тису, і там уже не найдеш з пирогами повну мису
116. Хоч я з Унятич, але не шляхтич
117. Хто любить піч, тому ворог Січ
118. Чи ти з Булавинівки?
119. Чи ти не з-під Глухова?
120. Чоловік з Устрік, голова з Бандрова, а ноги з Берегів
121. Чоловік поліз до Орловки, та й рішився своєї головки
122. Я з Калагарівки, то не п'ю горілки
123. Язик до Києва доведе, а в Києві заблудить
124. Язик і до Києва доведе
125. Як до Києва рачки
126. Як до Москви рачки
127. Як з Америки приїхав
128. Як ідеш у Сураж, то й бери свій хураж
129. Як на Чорнобилі побувати
130. Як швед під Полтавою
131. Якої Польщі ви мені тут наробили
132. Якусь Єгипту на нас Бог допустив

Мітоніміїні компоненти

1. Бог милував, нехай Мати Божа помилує
2. Боже помагай
3. Божий світ
4. Божий чоловік
5. Божий(Господній, Христовий) слуга
6. Відійти у Царство Небесне
7. Відрізнити Божий дар від яєчні
8. Всевидюще Око
9. Давай Бог ноги, а чорт колеса
10. До Божого світа
11. До Божого суду
12. Живим до Бога полізти
13. За царя Гороха, як було людей троха
14. І на світ Божий не дивився
15. Мати Божа
16. Мати Христа в душі
17. Не приведи Господь
18. Нема чого Бога гнівити
19. Нехай Мати Божа прощає
20. Ні Богові свічка, ні чортові коцюба (кочерга, рогачилно, угарка, ладан)
21. Ні Богові свічка, ні чортові надовбень,
22. Одному Богу відомо
23. Подай Боже, подай Господи
24. Промисел Божий
25. Проспати усе Царство Небесне

26. Ради самого Христа
27. Спочити в Бозі
28. Тримати Господа Бога за бороду
29. Трусиця, як Каїн
30. Хвалити Бога
31. Царство Боже, Царство вічне
32. Чиста кара Божа

Зоонімійні компоненти

1. Люблю Сивка за звичай: хоч крекче, та везе
2. Не один пес Гривко
3. Очей у Рябка (Сірка) позичати
4. Поживився, як Сірко паскою
5. Працюй, як коняка, а їж, як Рябко
6. Пропав, як Сірко на ярмарку
7. Як Сивко на прив'язі
8. Як Сивко у пеклі
9. Як Сірко на базарі
10. Як Сірко на прив'язі
11. Як Сірко паскою
12. Як Сіркові на перелазі
13. Як той Сивко по пеклі
14. Як у Сірка зубів